

ΑΝΩΤΑΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΚΥΠΡΟΥ
ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ ΔΙΚΑΙΟΔΟΣΙΑ

(Πολιτική Έφεση Αρ. 31/2017)

4 Σεπτεμβρίου, 2026

[ΣΤΑΜΑΤΙΟΥ, Π., ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΥ-ΑΝΔΡΕΟΥ, ΔΑΥΙΔ, Δ/στές]

1. ΜΑΡΙΑ ΧΑΤΖΗΓΕΩΡΓΙΟΥ-ΛΟΙΖΟΥ,
2. ΕΛΕΝΑ ΧΑΤΖΗΓΕΩΡΓΙΟΥ-ΙΩΑΝΝΟΥ,
3. ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΧΑΤΖΗΓΕΩΡΓΙΟΥ,
4. ΣΩΤΗΡΗΣ ΧΑΤΖΗΓΕΩΡΓΙΟΥ,
5. ΑΝΔΡΕΑΣ ΧΑΤΖΗΓΕΩΡΓΙΟΥ,
6. ΣΟΦΙΑ ΧΑΤΖΗΓΕΩΡΓΙΟΥ,

Εφεσείοντες/ Ενάγοντες,

ν.

ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ,

Εφεσίβλητου/Εναγόμενου.

Αντ. Γεωργίου για Φοίβος, Χρίστος Κληρίδης και Συνεργάτες ΔΕΠΕ, για τους Εφεσείοντες.

Π. Χαραλάμπους (κα), Δικηγόρος της Δημοκρατίας, εκ μέρους του Γενικού Εισαγγελέα της Δημοκρατίας, για τον Εφεσίβλητο.

ΣΤΑΜΑΤΙΟΥ, Π.: Η Απόφαση είναι ομόφωνη, θα απαγγελθεί από τη Δικαστή Δημητριάδου-Ανδρέου.

Α Π Ο Φ Α Σ Η

ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΥ-ΑΝΔΡΕΟΥ, Δ.: Η υπό κρίση Έφεση αγγίζει, όπως επεσήμανε και το πρωτόδικο Δικαστήριο, την ευαίσθητη και ανθρωπιστική πτυχή του Κυπριακού ζητήματος, που αφορά στη διερεύνηση και εξακρίβωση της τύχης των αγνοουμένων προσώπων μετά την Τουρκική εισβολή του 1974. Οι Εφεσείοντες είναι συγγενείς δύο προσώπων, του Γιώργου και του Λοΐζου Χατζηγεωργίου, των οποίων, από τις 15/8/1974, η τύχη αγνοείται.

Οι αξιώσεις των Εφεσειόντων αφορούσαν στην κατ' ισχυρισμό παράβαση, από μέρους της Κυπριακής Δημοκρατίας, της υποχρέωσης της να διερευνήσει τις συνθήκες εξαφάνισης των πιο πάνω συγγενικών τους προσώπων και να διώξει ποινικά τους υπόπτους απαγωγής τους.

Με Απόφαση του ημερ. 9/1/2017 (εφεξής η «πρωτόδικη Απόφαση») το Επαρχιακό Δικαστήριο Λευκωσίας (εφεξής το «πρωτόδικο Δικαστήριο»), αφού διαπίστωσε ότι δεν υπήρξε οποιαδήποτε παραβίαση διάταξης Νόμου ή παράλειψη εκπλήρωσης καθήκοντος εκ μέρους της Κυπριακής Δημοκρατίας, απέρριψε την Αγωγή των Εφεσεϊόντων.

Οι Εφεσεϊόντες θεωρούν εσφαλμένη την πρωτόδικη Απόφαση προβάλλοντας προς τούτο **19** συνολικά **Λόγους Έφεσης**. Προτού γίνει αναφορά στους Λόγους Έφεσης και για σκοπούς καλύτερης κατανόησής τους, κρίνεται σκόπιμη η καταγραφή των μη αμφισβητούμενων γεγονότων που περιβάλλουν την υπόθεση.

Ο Λοΐζος Χατζηγεωργίου, έγγαμος και πατέρας έξι ενήλικων και ανήλικων παιδιών, μεταξύ των οποίων και του Γιώργου Χατζηγεωργίου, διέμενε με την οικογένεια του στο χωριό Στρογγυλός.

Το χωριό Στρογγυλός τέθηκε την 14/8/1974, πρώτη μέρα της δεύτερης φάσης της Τουρκικής εισβολής, υπό τον έλεγχο ενόπλων Τουρκοκύπριων κατοίκων του χωριού. Μεταξύ αυτών ήταν και οι Μεχμέτ Χαρά Μουσταφά, Τουρκοκύπριος Κοινοτάρχης του χωριού, Μουσταφά Γιούπη, Οξούς Γιούπη, αδελφός του προηγούμενου, Κάρπερ Τελάλι, Σελεϊμάν Άλη Εμίρ και Χασσάν Αλή. Κατά την

ημέρα της καταλήψεως του χωριού εγκλωβίστηκαν σε αυτό αρκετοί κάτοικοι του, μεταξύ των οποίων και τα ως άνω αγνοούμενα πρόσωπα. Αργά το απόγευμα της 14/8/1974 περί τις 8 μ.μ. οι Τουρκοκύπριοι Μουσταφά Γιούπη και Χασσάν Αλή από το χωριό Στρογγυλός, ένοπλοι και με στρατιωτική περιβολή, κάλεσαν όλους τους εγκλωβισμένους κατοίκους του χωριού να συγκεντρωθούν, οι μεν γυναίκες και παιδιά στην οικία του Μεχμέτ Χασσάν, οι δε άντρες, συμπεριλαμβανομένων και των πιο πάνω αγνοούμενων προσώπων, στο καφενείο του Μεχμέτ Ντικκιλέ, πράγμα το οποίο και έπραξαν. Ήμερώματα της επόμενης ημέρας, 15/8/1974, όλοι αφέθηκαν ελεύθεροι και επέστρεψαν στις οικίες τους. Ωστόσο, την ίδια ημέρα γύρω στις 9 π.μ. οι ίδιοι Τουρκοκύπριοι, ήτοι οι Μουσταφά Γιούπη και Χασσάν Αλή, κάλεσαν εκ νέου όλους τους εγκλωβισμένους άντρες, στους οποίους περιλαμβάνονταν και τα πιο πάνω αγνοούμενα πρόσωπα, να παρουσιαστούν και πάλι στο καφενείο του Μεχμέτ Ντικκιλέ και τα γυναικόπαιδα στην οικία του Μεχμέτ Χασσάν. Τα γυναικόπαιδα αφέθηκαν ελεύθερα γύρω στις 11 π.μ. της ίδιας ημέρας, ενώ οι άντρες, μεταξύ των οποίων και ο Λοΐζος και Γιώργος Χατζηγεωργίου, οδηγήθηκαν σε άγνωστη κατεύθυνση και έκτοτε χάθηκαν τα ίχνη τους και μέχρι σήμερα η τύχη τους αγνοείται.

Οι Εφεσείοντες και συγγενείς τους έδωσαν καταθέσεις στις αρμόδιες αρχές και απέστειλαν κατά καιρούς ενυπόγραφες καταγγελίες, με τις οποίες ζητούσαν τη

σύλληψη των υπόπτων και την προσαγωγή τους ενώπιον της Κυπριακής δικαιοσύνης.

Στη βάση των πιο πάνω, τα οποία οριοθετούν και το γενικό πραγματικό πλαίσιο της υπόθεσης, οι Εφεσεύοντες καταχώρισαν το 2009 Αγωγή εναντίον της Δημοκρατίας, αξιώνοντας, μεταξύ άλλων:

«Α. Γενικές και Ειδικές αποζημιώσεις για παράβαση των άρθρων 7, 8, 9, 11, 13, 15, 30 και 35 του Συντάγματος και των άρθρων 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 13, 14 και άρθρο 2 του Τέταρτου Πρωτοκόλλου και άρθρου 1 του 12^{ου} Πρωτοκόλλου της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων σε σχέση με τη διερεύνηση της τύχης των αγνοουμένων Λοΐζου και Γιώργου Χατζηγεωργίου από κατά ή περί την 15.8.1974 ως ανωτέρω.

Β. Γενικές και ή ειδικές αποζημιώσεις για αμέλεια και ή παράβαση καθήκοντος από το 1974 και έπειτα ως ανωτέρω.

Γ. Δήλωση του σεβαστού Δικαστηρίου ότι τα ατομικά δικαιώματα των Εναγόντων ως ανωτέρω έχουν παραβιαστεί και περαιτέρω ότι ο Εναγόμενος έχει υποχρέωση όπως λάβει κάθε απαραίτητο μέτρο δια άρση της συνεχιζόμενης παραβίασης και όπως συμπληρώσει κάθε απαραίτητη έρευνα και λάβει κάθε απαραίτητο μέτρο για προσαγωγή των υπόπτων ενώπιον της δικαιοσύνης.[...]»

Αποτέλεσε κύριο παράπονο των Εφεσειόντων ότι η Κυπριακή Δημοκρατία ήταν αμελής έναντι τους, λόγω της παράλειψης της να διερευνήσει πληροφορίες ή μαρτυρία που βρισκόταν στη διάθεση της, για το ποιοι ακριβώς Τουρκοκύπριοι

ενέχονταν στην «απαγωγή» των συγγενών τους και της παράλειψης της να τους συλλάβει, να τους ανακρίνει και να τους διώξει ποινικά, έτσι ώστε εκείνοι να λογοδοτήσουν στην Κυπριακή δικαιοσύνη. Επιπλέον, προέβαλαν ότι η Κυπριακή Δημοκρατία επέδειξε αμέλεια διότι παρέλειψε να τους παραδώσει τους φακέλους που αφορούσαν τους αγνοούμενους συγγενείς τους, καθώς και για το γεγονός ότι τους παρέδωσε αντίγραφα των εν λόγω φακέλων με ελλείψεις ή και αδικαιολόγητα καθυστερημένα, κάτι που, κατ' ισχυρισμόν είχε ως αποτέλεσμα να αποτύχει η Προσφυγή τους ενώπιον του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (εφεξής το «Ε.Δ.Α.Δ.») αναφορικά με τους αγνοούμενους συγγενείς τους.

Η Αγωγή αντιμετώπισε την **Υπεράσπιση** του Εφεσίβλητου/Εναγόμενου, ο οποίος, αφενός, προέβαλλε γενική άρνηση των όσων οι Εφεσείοντες καταλόγιζαν στη Δημοκρατία και, αφετέρου, ισχυρίστηκε ότι, από το 1974 και εντεύθεν, δεν ήταν δυνατή η σύλληψη των κατονομαζόμενων προσώπων, καθότι οι αρμόδιες αρχές δεν είχαν πρόσβαση στο κατεχόμενο μέρος της Κυπριακής Δημοκρατίας που να επιτρέπει πλήρη διερεύνηση. Περαιτέρω, υποστήριξε ότι οι επικρατούσες στην Κυπριακή Δημοκρατία συνθήκες μετά την Τουρκική εισβολή δεν επέτρεπαν και/ή δεν άφηναν περιθώρια για άσκηση αποτελεσματικού ελέγχου ("*effective control*") επί του συνόλου της επικράτειας της Κυπριακής Δημοκρατίας, με αποτέλεσμα, να μην μπορούν να εφαρμοστούν οι πρόνοιες των αναφερόμενων στην Έκθεση

Απαίτησης άρθρων του Συντάγματος και/ή των Πρωτοκόλλων της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (εφεξής «ΕΣΔΑ») ούτε να απορρέει εξ αυτών οποιαδήποτε υποχρέωση, την οποία η Κυπριακή Δημοκρατία οικειοθελώς ή αμελώς να έχει παραβιάσει. Επιπλέον, προέβαλε ότι το περιεχόμενο των φακέλων των αγνοουμένων συγγενών των Εφεσειόντων ήταν διαχρονικά σε γνώση και στη διάθεση της οικογένειάς τους, η οποία έλαβε αντίγραφα των εγγράφων που αιτήθηκε και ότι η αποτυχία της προσφυγής των Εφεσειόντων ενώπιον του Ε.Δ.Α.Δ. δεν οφειλόταν σε οποιεσδήποτε ενέργειες και/ή παραλείψεις του Εφεσίβλητου.

Στο πλαίσιο της ακροαματικής διαδικασίας που επακολούθησε κατέθεσαν συνολικά οχτώ μάρτυρες, έξι για την υπόθεση των Εφεσειόντων και δύο μάρτυρες Υπεράσπισης.

Οι ουσιαστικοί μάρτυρες για τους Εφεσείοντες ήταν ο **Εφεσείοντας 3 (Μ.Ε.1)** και ο **Εφεσείοντας 5 (Μ.Ε.2)**, αμφότεροι παιδιά του αγνοούμενου Λοΐζου Χατζηγεωργίου και αδέρφια του Γιώργου Χατζηγεωργίου.

Ο **Μ.Ε.1** κατέθεσε ότι διαχρονικό αίτημα της οικογένειάς του ήταν «να *αχθούν οι υπαίτιοι ενώπιον της δικαιοσύνης*» και ότι, παρά τις καταθέσεις και τις ενυπόγραφες

καταγγελίες τους για σύλληψη και προσαγωγή των υπόπτων, *«οι αρμόδιες αρχές της Κυπριακής Δημοκρατίας αμέλησαν και παρέλειψαν και συνεχίζουν να παραλείπουν την περαιτέρω διερεύνηση του θέματος και τη σύλληψη ή και προσαγωγή των ως άνω υπόπτων ενώπιον της Κυπριακής Δικαιοσύνης»*. Περαιτέρω, υποστήριξε ότι η σύλληψη τουλάχιστον ενός εκ των εμπλεκομένων, ήτοι του Τουρκοκύπριου Κοινοτάρχη Μεχμέτ Μουσταφά, ήταν εφικτή, καθόσον μετέβαινε στις ελεύθερες περιοχές, που τελούν υπό τον αποτελεσματικό έλεγχο της Δημοκρατίας, ενώ η επί μακρόν άρνηση παράδοσης των σχετικών φακέλων στερήσε από την οικογένεια τη δυνατότητα έγκαιρης προσφυγής ενώπιον του Ε.Δ.Α.Δ, οδηγώντας σε καθυστερημένη καταχώρισή της.

Ο **Μ.Ε.2** κατέθεσε ότι οι Εφεσείοντες δεν παραχώρησαν δείγμα γενετικού υλικού μέχρι το τέλος Νοεμβρίου 2015, επικαλούμενοι την ισχυριζόμενη παράλειψη της Διερευνητικής Επιτροπής Αγνοουμένων (εφεξής «ΔΕΑ») να απαντήσει στα γραπτώς υποβληθέντα ερωτήματά τους, τα οποία έθεταν ως προϋπόθεση για την παροχή του εν λόγω δείγματος.

Ο **Μ.Υ.1**, Προϊστάμενος της Υπηρεσίας Αγνοουμένων από τον Ιανουάριο του 2015, κατέθεσε ότι, ως προς την πρόσβαση στους φακέλους των αγνοουμένων, οι οικογένειες των αγνοουμένων ενημερώνονταν μέχρι περίπου το 2000, μέσω του

αστυνομικού ερευνητή της Υπηρεσίας, ενώ έκτοτε είχαν δικαίωμα πλήρους πρόσβασης και λήψης αντιγράφων, κατόπιν αιτήματος. Αναφορικά με το παράπονο περί μη διεξαγωγής ποινικής έρευνας και/ή έκδοσης ενταλμάτων σύλληψης ανέφερε ότι *«ανεξαρτήτως των αντιφατικών μαρτυριών αλλά και των αντικειμενικών δυσκολιών»* που ανέκυπταν, η Αστυνομία είχε αναλάβει διερεύνηση για ηθική ικανοποίηση της οικογένειας, χωρίς ο ίδιος να γνωρίζει την πορεία ή το στάδιο των ενεργειών, ιδίως λόγω της παρουσίας των υπόπτων σε περιοχές εκτός του αποτελεσματικού ελέγχου της Κυπριακής Δημοκρατίας και της εμπλοκής πολλών προσώπων.

Ο **Μ.Υ.2**, αρχαιολόγος στο Γραφείο του Ελληνοκύπριου Εκπροσώπου στη ΔΕΑ από το Σεπτέμβριο του 2007, κατέθεσε ότι οι επίμαχες υποθέσεις συγκαταλέγονται στις πρώτες που υποβλήθηκαν το 1984, και εξετάζονται μέχρι σήμερα. Ανέφερε ότι το 2006 ξεκίνησε το Πρόγραμμα Εκταφών και ότι το 2009–2010 διενεργήθηκε εκταφή στη Σίντα, πλησίον του Στρογγυλού, όπου εντοπίστηκαν οστά τουλάχιστον 17 προσώπων με διαπιστωμένη μετακίνηση οστών, σύμφωνα με την αρχαιολογική έκθεση ταφής. Οι προσπάθειες εντοπισμού των υπολοίπων συνεχίζονται από το 2010 ανεπιτυχώς, εξαρτώμενες, στο πλαίσιο της ΔΕΑ, από τη συνεργασία με την τουρκοκυπριακή/τουρκική πλευρά λόγω έλλειψης ελέγχου της Δημοκρατίας. Διευκρίνισε, τέλος, ότι δεν αποτελεί ευθύνη ή αρμοδιότητα της ΔΕΑ *«να επιχειρήσει*

να αποδώσει ευθύνη για τους θανάτους οιωνδήποτε αγνοουμένων ή να ερευνήσει την αιτία τέτοιων θανάτων».

Με δεδομένη την πιο πάνω μαρτυρία, προχωρούμε στην παράθεση των **Λόγων Έφεσης**. Με τον **1^ο Λόγο Έφεσης** προσβάλλεται η αξιολόγηση της προσαχθείσας μαρτυρίας, ενώ με το **2^ο Λόγο Έφεσης** το εύρημα του πρωτόδικου Δικαστηρίου πως οι Εφεσείοντες έτυχαν δέουσας ενημέρωσης για το περιεχόμενο του φακέλου των αγνοούμενων συγγενών τους και με τον **3^ο Λόγο Έφεσης** ότι το επίδικο συμβάν της απαγωγής και εξαφάνισης τους ήτο εν καιρώ εχθροπραξιών. Μέσω του **4^{ου} Λόγου Έφεσης** προσβάλλεται ως εσφαλμένη η κρίση ότι η Προσφυγή στο Ε.Δ.Α.Δ. δεν δικαιολογούσε το παράπνομο των Εφεσειόντων περί παρεμπόδισης επιτυχίας ένεκα πράξεων ή παραλείψεων του Εφεσίβλητου. Με τον **5^ο Λόγο Έφεσης** προβάλλεται ως λανθασμένη η κρίση ότι η γνωμάτευση του Γενικού Εισαγγελέα ήτο λόγος για τη μη έκδοση ενταλμάτων σύλληψης, ενώ με τον **17^ο Λόγο Έφεσης** προβάλλεται ότι εσφαλμένα το πρωτόδικο Δικαστήριο δεν αποφάσισε την ορθότητα της επίκλησης λόγων δημοσίου συμφέροντος ή πολιτικών για τη μη έκδοση των ενταλμάτων. Ως λανθασμένη προβάλλεται μέσω του **6^{ου} Λόγου Έφεσης** η μη απόρριψη από το πρωτόδικο Δικαστήριο των αιτιάσεων του Εφεσίβλητου τόσο για τη μη έκδοση ενταλμάτων σύλληψης, όσο και για τη μη δέουσα ενημέρωση των Εφεσειόντων. Με τον **7^ο Λόγο Έφεσης**

προσβάλλεται ως εσφαλμένο το συμπέρασμα του πρωτόδικου Δικαστηρίου ότι οι υποχρεώσεις της Κυπριακής Δημοκρατίας βάσει της ΕΣΔΑ δεν είχαν ακόμη «γεννηθεί» λόγω μη ανεύρεσης των λειψάνων των αγνοούμενων συγγενών των Εφεσιόντων. Οι Εφεσιόντες διατείνονται επίσης ότι το πρωτόδικο Δικαστήριο εφάρμοσε στα γεγονότα της υπόθεσης λανθασμένα τη νομολογία του **Άρθρου 2** της **ΕΣΔΑ** (8^{ος} Λόγος Έφεσης), του **Άρθρου 3** (9^{ος} Λόγος Έφεσης), του **Άρθρου 4** (13^{ος} Λόγος Έφεσης), του **Άρθρου 6** (12^{ος} Λόγος Έφεσης), του **Άρθρου 8** (11^{ος} Λόγος Έφεσης), του **Άρθρου 14** (10^{ος} Λόγος Έφεσης). Με τον **14^ο Λόγο Έφεσης** προσβάλλεται ως εσφαλμένη η κατάληξη του πρωτόδικου Δικαστηρίου ότι δεν υπήρξε παραβίαση θέσμιου καθήκοντος και αμέλεια υπό του Εφεσίβλητου και με τον **15^ο Λόγο Έφεσης** η απόρριψη της αξίωσης, ενώ με τον **16^ο Λόγο Έφεσης** προβάλλεται ότι η πρωτόδικη Απόφαση συνιστά «*επικίνδυνο προηγούμενο*». Μέσω του **18^{ου} Λόγου Έφεσης** προβάλλεται ότι λανθασμένα το πρωτόδικο Δικαστήριο προέβη σε ευρήματα που δεν αποτελούσαν την δικογραφημένη Υπεράσπιση του Εφεσίβλητου. Αντικείμενο του **19^{ου} Λόγου Έφεσης** είναι η διαταγή εξόδων σε βάρος των Εφεσιόντων.

Κρίνουμε σκόπιμο να εξετάσουμε καταρχάς τον **2^ο** και τον **4^ο Λόγους Έφεσης**.

Όπως προέκυψε από τη μαρτυρία του Μ.Υ.1 και δεν αμφισβητήθηκε, στην Υπηρεσία Αγνοουμένων, από της ιδρύσεως της το 1977, τηρούνται προσωπικοί φακέλοι για όλα τα δηλωμένα από τις οικογένειες τους αγνοούμενα πρόσωπα, συμπεριλαμβανομένων και των συγγενών των Εφεσειόντων. Στους φακέλους αυτούς καταχωρούνταν όλα τα στοιχεία τα οποία περιέρχονταν στη γνώση της Υπηρεσίας και αφορούν τον κάθε αγνοούμενο.

Αποτέλεσε, επίσης, αδιαμφισβήτητο γεγονός ότι μέχρι το 2000 οι συγγενείς των αγνοουμένων είχαν δικαίωμα να ενημερώνονται από τον αστυνομικό ερευνητή της Υπηρεσίας Αγνοουμένων για το περιεχόμενο των φακέλων και την πορεία των ερευνών χωρίς, ωστόσο, να μπορούν να λάβουν αντίγραφο λόγω της περιρέουσας ατμόσφαιρας που επικρατούσε στη μεταπολεμική Κύπρο¹. Μετά το 2000, οι οικογένειες είχαν δικαίωμα πλήρους πρόσβασης και εξασφάλισης φωτοαντιγράφου του φακέλου, εφόσον το ζητούσαν.

¹ Βλ. Πρακτικό ημερομηνίας 10/3/2016 – Μαρτυρία Μ.Υ.1 (σελ. 11): «*Νομίζω ότι για να καταλάβουμε θα πρέπει να μεταφερθούμε νοερά στην τότε εποχή, δηλαδή την εποχή αμέσως μετά το 1974 και για μία εικοσαετία, εικοσιπενταετία μετά. Είχαμε να κάνουμε με ένα λαό ο οποίος ένιωθε πληγωμένος, θυμωμένος, πικραμένος. Τα πολιτικά πάθη ήταν σε έξαρση. Υπήρχε η προσμονή της επιστροφής των αγνοουμένων, κάτι που θεωρώ ιδιαίτερα σημαντικό, οπότε αντιλαμβάνεστε ότι η υπηρεσία ήταν σε μια πολύ δύσκολη και ευαίσθητη θέση, πώς θα διαχειριστεί αυτόν τον κόσμο, μέσα στους φακέλους υπάρχουν μαρτυρίες για βιασμούς, υπάρχουν μαρτυρίες για εκτελέσεις, υπάρχουν μαρτυρίες για βασανιστήρια, υπάρχουν αλληλοκαρφώματα ουσιαστικά μεταξύ συγχωριανών ή συγγενών, σε πολλές περιπτώσεις για πολιτικούς λόγους. Διότι να μην ξεχνούμε, ότι η εισβολή ήταν αμέσως μετά από μια εμφύλιο-πολεμική κατάσταση στην Κύπρο, από το 1971 ως το 1974. Επομένως το να υπήρχε η δυνατότητα λήψης αντιγράφων από το φάκελο θεωρήθηκε την τότε εποχή, ότι ήταν παρακινδυνευμένο. Μπορούσε να εξάψει περισσότερο τα πάθη. Να πληγώσει περισσότερο τους ανθρώπους..»*

Οι Εφεσείοντες υποστήριξαν πως, από τη μαρτυρία του Μ.Υ.1 διεφάνη ότι διεξάγονταν έρευνες μέχρι το 2007 και ότι, μάλιστα, είχαν γίνει και εκταφές ή ότι εντοπίστηκε, σύμφωνα με το Μ.Υ.2, χώρος εκταφής. Κατά τους Εφεσείοντες, εάν τα στοιχεία αυτά είχαν τεθεί ενώπιον του Ε.Δ.Α.Δ., δεν θα δικαιολογείτο το εύρημα περί απουσίας οποιασδήποτε προόδου στις έρευνες μετά το 1980, το οποίο ήταν και ο λόγος απόρριψης της Προσφυγής τους. Οι Εφεσείοντες προβάλλουν ότι αν γνώριζαν τα πιο πάνω, η προσφυγή στο Ε.Δ.Α.Δ. δεν θα απορρίπτετο ως ετεροχρονισμένη. Η Κυπριακή Δημοκρατία έδωσε, όπως ισχυρίζονται, ελλιπή στοιχεία, παραπλανώντας το Ε.Δ.Α.Δ.

Στην υπό συζήτηση περίπτωση ήταν, ως ήδη πιο πάνω έχει επισημανθεί, παραδεκτό ότι αντίγραφο του φακέλου που τηρείτο στην Υπηρεσία Αγνοουμένων είχε δοθεί στους Εφεσείοντες το 2001. Στη βάση δε της μαρτυρίας που δόθηκε από το Μ.Υ.1 διαφάνηκε ότι το Κράτος δεν είχε αποστερήσει στους Εφεσείοντες τη δυνατότητα να γνωρίζουν το περιεχόμενο του φακέλου τόσο πριν την καταχώριση της Προσφυγής στο ΕΔΑΔ, όσο και μετά από αυτή. Η Προσφυγή τους στο Ε.Δ.Α.Δ. καταχωρήθηκε το Σεπτέμβριο του 1999. Η απορριπτική απόφαση του Ε.Δ.Α.Δ. εκδόθηκε την 1/6/2010. Όπως ορθώς επισημάνθηκε και από το πρωτόδικο Δικαστήριο, ο λόγος που το Ε.Δ.Α.Δ. επικαλέστηκε για την απόρριψη της Προσφυγής εδράζεται σε προηγούμενο που δημιούργησε με την απόφαση

Varnava and others v. Turkey (Applications nos. 16064/90, 16065/90, 16066/90, 16068/90, 16069/90, 16070/90, 16071/90, 16072/90 and 16073/90), ημερ. 18/9/2009. Στην εν λόγω υπόθεση επισημάνθηκε ότι το αργότερο μέχρι τα τέλη του 1990 έπρεπε να είχε διαπιστωθεί ότι δεν υπήρχε αποτελεσματική έρευνα αναφορικά με τα γεγονότα του 1974 από την Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για τη Διακρίβωση της Τύχης των Αγνοουμένων, η οποία συστάθηκε το 1981 και ότι, συνεπακόλουθα, δεν δικαιολογείτο να εγερθεί προσφυγή σε χρόνο μετά το τέλος του 1990, εκτός αν αποδεικνυόταν ότι υπήρχε ουσιώδης ερευνητική δραστηριότητα μετά το 1990, η οποία να δικαιολογούσε το περαιτέρω χρονικό διάστημα εννέα ετών που περίμεναν οι Αιτητές (εδώ Εφεσείοντες) μέχρι την καταχώριση της Προσφυγής τους.

Σχετικό είναι το ακόλουθο απόσπασμα από την Απόφαση του ΕΔΑΔ:

" [...] Where more than ten years has elapsed, the applicants would generally have to show convincingly that there was some ongoing, and concrete, advance being achieved to justify further delay in coming to Strasbourg."

It concluded (at § 170):

"The Court considers that the applicants, who were amongst a large group of persons affected by the disappearances, could, in the exceptional situation of international conflict where no normal investigative procedures were available, reasonably await the outcome of the initiatives taken by their Government and the United Nations. These procedures could have resulted in steps being taken

to investigate known sites of mass graves and provided the basis for further measures. The Court is satisfied, however, that by the end of 1990 it must have become apparent that the problematic, non-binding, confidential nature of these processes no longer offered any realistic hope of progress in either finding bodies or accounting for the fate of their relatives in the near future.

[....]

In the present cases, which also concerned disappearances during the conflict in 1974, the applicants applied to the Court on 27 September 1999. In the light of the Court's conclusion in Varnava, it should have been apparent by the end of 1990 that the procedure had failed to make any concrete advance in uncovering the fate of the applicants' relatives (see Varnava, cited above, §§ 165 to 166). Nor is there any evidence in the present application of any other form of investigative activity post-1990 which could have provided to the applicants some indication of realistic possibility, of progress in relation to their relatives' disappearances and which could have justified a further lapse of nine years in coming to Strasbourg.”

Στη βάση όλων των ανωτέρω, καθίσταται σαφές ότι οι λόγοι αποτυχίας της προσφυγής των Εφεσιόντων στο Ε.Δ.Α.Δ., ουδεμία σχέση έχουν με την οποιαδήποτε ενέργεια και/ή παράλειψη της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Θα πρέπει, περαιτέρω, να επισημανθεί ότι δεν αποτελεί απόλυτο κανόνα ότι το Κράτος έχει υποχρέωση να ενημερώνει αυτεπαγγέλτως τους προσφεύγοντες για κάθε μεταγενέστερη έρευνα ή ενέργεια, ιδιαίτερα όταν αυτή δεν συνδέεται άμεσα με δικογραφία ή διαδικασία στην οποία το Κράτος συμμετέχει ως διάδικος. Στην υπό συζήτηση Προσφυγή η Κυπριακή Δημοκρατία δεν ήταν διάδικος. Το γεγονός

ότι ήδη δόθησαν από την Κυπριακή Δημοκρατία στοιχεία κατόπιν αιτήματος των Εφεσιόντων δεν δύναται να δημιουργήσει διαρκή υποχρέωση «αυτεπάγγελτης» επικαιροποίησής τους, όπως προβάλλουν οι Εφεσιόντες.

Το **Άρθρο 38** της ΕΣΔΑ² καθιερώνει την υποχρέωση συνεργασίας των κρατών με το Ε.Δ.Α.Δ. εντός συγκεκριμένης υπόθεσης και επομένως, δεσμεύει το Καθ' ου η προσφυγή κράτος και όχι οποιοδήποτε τρίτο κράτος προκειμένου να υπάρξει αποτελεσματική εξέταση των προσφυγών εκ μέρους του Ε.Δ.Α.Δ. (βλ. ***Timurtas v. Turkey (Application No 23531/94)***, ημερ. 13/6/2000 - παρ. 66 και 70). Σύμφωνα με τη σχετική νομολογία, η εν λόγω υποχρέωση υπάρχει εφόσον το Ε.Δ.Α.Δ. ζητήσει στοιχεία ή το κράτος είναι διάδικος ή όταν το υλικό είναι κρίσιμο για τη διερεύνηση (βλ. ***Guzelyurtlu and others v. Cyprus and Turkey (Application no 36925/07)***, ημερ. 29/1/2019, ***Bitiyeva and X v. Russia (Applications nos. 57953/00 and 37392/03)***, ημερ. 21/6/2007 κ.ά). Τυχόν παραβίαση της υποχρέωσης εξετάζεται μόνο έναντι του συγκεκριμένου κράτους. Συμπερασματικά, δεν καθιερώνεται αυτεπάγγελη υποχρέωση ενημέρωσης για μεταγενέστερες εξελίξεις και/ή επικαιροποίηση των στοιχείων, χωρίς υποβολή προηγούμενου αιτήματος και δη όταν το κράτος δεν είναι διάδικος στην υπόθεση.

² «Το Δικαστήριο εξετάζει την υπόθεση κατ' αντιμωλία με τους εκπροσώπους των διαδίκων και, εάν χρειάζεται, διενεργεί έρευνα, για την αποτελεσματική διεξαγωγή της οποίας τα ενδιαφερόμενα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη παρέχουν όλες τις αναγκαίες διευκολύνσεις.»

Στη βάση των πιο πάνω ο 2^{ος} και 4^{ος} **Λόγος Έφεσης** δεν κρίνονται βάσιμοι και, συνεπώς, απορρίπτονται.

Προχωρώντας στην εξέταση των υπόλοιπων Λόγων Έφεσης θα εστιάσουμε καταρχάς στον 8^ο **Λόγο Έφεσης** σε συνάρτηση και με τον 7^ο **Λόγο Έφεσης**, οι οποίοι συμπλέκονται και με άλλους **Λόγους Έφεσης** όπως είναι ο 3^{ος} **Λόγος Έφεσης**, ο 15^{ος} και 16^{ος} **Λόγος Έφεσης**.

Εκ των ενώπιον του Δικαστηρίου προβαλλόμενων ισχυρισμών προκύπτει ότι ο πυρήνας του παραπόνου των Εφεσείοντων εδράζεται στην προβαλλόμενη παράλειψη της Κυπριακής Δημοκρατίας να ανταποκριθεί στις απορρέουσες από το **Άρθρο 2 της ΕΣΔΑ** θετικές και διαδικαστικές της υποχρεώσεις διεξαγωγής αποτελεσματικής και επίσημης έρευνας, με σκοπό την εξακρίβωση των πραγματικών περιστατικών και τον εντοπισμό και την τιμωρία των υπευθύνων.

Εν προκειμένω, οι Εφεσείοντες υποστηρίζουν ότι οι αρμόδιες αρχές, μολονότι είχαν στη διάθεση τους συγκεκριμένες πληροφορίες ή μαρτυρικό υλικό αναφορικά με την ταυτότητα των προσώπων που φέρονται να εμπλέκονται στην απαγωγή/εξαφάνιση των συγγενών τους, παρέλειψαν να προβούν στην προσήκουσα και αποτελεσματική διερεύνηση των στοιχείων αυτών. Περαιτέρω, προβάλλεται ότι δεν

ελήφθησαν τα αναγκαία μέτρα προς εντοπισμό, σύλληψη, ανάκριση και ποινική δίωξη των φερόμενων δραστών, κατά τρόπο ώστε να καταστεί δυνατή η λογοδοσία τους ενώπιον της κυπριακής δικαιοσύνης. Υπό το πρίσμα της νομολογίας του Ε.Δ.Δ.Α., τέτοιες παραλείψεις δύνανται να στοιχειοθετήσουν παραβίαση της διαδικαστικής πτυχής του **Άρθρου 2**, καθόσον η απουσία αποτελεσματικής έρευνας δημιουργεί συνθήκες ατιμωρησίας και υπονομεύει την πρακτική και αποτελεσματική προστασία του δικαιώματος στη ζωή.

Προτού γίνει αναφορά στις υπόλοιπες θέσεις και εισηγήσεις που προωθήθηκαν από μέρους των Εφεσιόντων, κρίνεται σκόπιμο να τεθεί το νομικό πλαίσιο που διέπει το **Άρθρο 2** της **Σύμβασης** το οποίο διαλαμβάνει τα ακόλουθα:

«1. Το δικαίωμα εκάστου προσώπου εις την ζωήν προστατεύεται υπό του νόμου. Εις ουδένα δύναται να επιβληθή εκ προθέσεως θάνατος, ειμή εις εκτέλεσιν θανατικής ποινής εκδιδομένης υπό δικαστηρίου εν περιπτώσει αδικήματος τιμωρουμένου υπό του νόμου δια της ποινής ταύτης.

2. Ο θάνατος δεν θεωρείται ως επιβαλλόμενος κατά παράβασιν του άρθρου τούτου, εις ας περιπτώσεις θα επήρχετο συνεπεία χρήσεως βίας καταστάσης απολύτως αναγκαίας:

- α. δια την υπεράσπισιν οιοδήποτε προσώπου κατά παρانونού βίας.*
- β. δια την πραγματοποίησιν νομίμου συλλήψεως ή προς παρεμπόδισιν αποδράσεως προσώπου νομίμως κρατουμένου.*
- γ. δια την καταστολήν, συμφώνως τω νόμω, στάσεως ή ανταρσίας.»*

Το **Άρθρο 2** της **Σύμβασης** θεσπίζει διττή υποχρέωση σε κάθε κράτος μέλος. Αφενός, την ουσιαστική υποχρέωση προστασίας του δικαιώματος στη ζωή, η οποία εκτείνεται τόσο στη λήψη θετικών μέτρων για τη διασφάλιση της ζωής όσων βρίσκονται στην επικράτεια του, όσο και στην αποχή από οποιαδήποτε ενέργεια του κράτους που δύναται να τη θέσουν σε κίνδυνο. Αφετέρου, κατά τη νομολογία, αναγνωρίζεται και η διαδικαστική πτυχή του **Άρθρου 2** η οποία επιβάλλει τη διενέργεια δέουσας και αποτελεσματικής έρευνας προς διακρίβωση των συνθηκών θανάτου ή εξαφάνισης προσώπου, ιδίως όταν ο θάνατος επήλθε υπό συνθήκες ύποπτες.

Η εν λόγω διαδικαστική υποχρέωση επεκτείνεται και σε περιπτώσεις εξαφάνισης προσώπου υπό συνθήκες επικίνδυνες για τη ζωή του. Στις περιπτώσεις αυτές, το κράτος υποχρεούται να διεξάγει επίσημη και αποτελεσματική έρευνα προς διαπίστωση των συνθηκών της εξαφάνισης. Η νομολογία αναφορικά με τη διαδικαστική υποχρέωση των κρατών μελών της ΕΣΔΑ για τη διεξαγωγή αποτελεσματικής έρευνας για την τύχη ενός αγνοούμενου που απορρέει από το **Άρθρο 2**, αναλύεται εκτενώς στην υπόθεση **Κυπριακή Δημοκρατία ν. Βάσου Βασιλείου ως Διαχειριστή της περιουσίας του αποβιώσαντος Χριστοφή Β. Ππασιά κ.ά. (2015) 1 Α.Α.Δ. 1169** (εφεξής η «υπόθεση Ππασιά»), στην οποία

παρέπεμψε και το πρωτόδικο Δικαστήριο. Στην εν λόγω υπόθεση τονίστηκαν, μεταξύ άλλων, και τα εξής:

«Το Άρθρο 2 κατατάσσεται μεταξύ των «πρωταρχικών» («one of the most fundamental» «primordiaux») άρθρων της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) και σε συνδυασμό με το Άρθρο 3, κατοχυρώνει μία από τις θεμελιώδεις αξίες των κρατών που συγκροτούν το Συμβούλιο της Ευρώπης, την αξία της Ζωής. Η πρωταρχικής σημασίας αξία της ζωής στο πλαίσιο της ΕΣΔΑ αντικατοπτρίζεται και στο Άρθρο 15, το οποίο προβλέπει ότι, μαζί με τα Άρθρα 3, 4 παρ. 1 και 7, το Άρθρο 2 δεν επιδέχεται καμιά εξαίρεση «ειμή δια την περίπτωσιν θανάτου συνεπεία κανονικών πολεμικών πράξεων», δηλαδή πράξεων που τελούνται κατά τη διάρκεια ένοπλης σύρραξης και συνάδουν με τους κανόνες του δικαίου του πολέμου (*jus in bello*). Από την πρώτη παράγραφο του Άρθρου 2, σύμφωνα με την οποία «το δικαίωμα έκαστου προσώπου εις την ζωήν προστατεύεται υπό του νόμου», απορρέουν μια σειρά από ουσιαστικές υποχρεώσεις, καθώς και μια διαδικαστική υποχρέωση: διεξαγωγή έρευνας, Άρθρο 2 σε συνδυασμό με το Άρθρο 1 της ΕΔΔΑ, για διεξαγωγή επίσημης αποτελεσματικής έρευνας (**McCann κ.ά. v. Ηνωμένου Βασιλείου** (Ευρεία Σύνθεση), και **Al-Skeini κ.ά. v. Ηνωμένου Βασιλείου** (Ευρεία Σύνθεση)). Συντρέχουν δηλαδή παράλληλα δύο υποχρεώσεις κατά τρόπο που επιτρέπεται η διαπίστωση ταυτόχρονης παραβίασης του Άρθρου 2, τόσο υπό το ουσιαστικό όσο και υπό το διαδικαστικό του σκέλος, (**Μακαρατζής v. Ελλάδας** (Ευρεία Σύνθεση)), κατά τρόπο ώστε η διαδικαστική υποχρέωση για διεξαγωγή αποτελεσματικής έρευνας να κρίνεται ως ανεξάρτητη από την ουσιαστική την οποία τα συμβαλλόμενα κράτη υπέχουν. Προκύπτει από τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου, ότι η διεξαγωγή έρευνας, δεν επιβάλλεται μόνο όταν ένα όργανο του κράτους προκαλεί το θάνατο είτε εκ προθέσεως είτε λόγω βαριάς αμέλειας αλλά και όταν τρίτος αφαιρεί τη ζωή, εκ προθέσεως ή από αμέλεια. Στην τελευταία περίπτωση η ευθύνη του κράτους προκύπτει από τη μη λήψη μέτρων ή τη μη λήψη των αναγκαίων μέτρων για την προστασία της ζωής (**Dink v. Τουρκίας, παρ. 76**). Το κράτος έχει την υποχρέωση να διεξάγει επίσημη αποτελεσματική έρευνα για τα αίτια θανάτου οποιουδήποτε προσώπου που υπάγεται στη δικαιοδοσία του,

εφόσον αυτός προκλήθηκε σε συνθήκες ύποπτες, είτε από κρατικό όργανο, είτε από ιδιώτη, είτε από το ίδιο το θύμα, είτε με άλλο τρόπο. Μάλιστα, αυτή η υποχρέωση υφίσταται και σε περίπτωση όπου ένα πρόσωπο υπέστη, σε συνθήκες ύποπτες πάντα, τραύματα δυνάμει θανατηφόρα.

Σκοπός της εν λόγω διαδικαστικής υποχρέωσης είναι η εξασφάλιση της αποτελεσματικής εφαρμογής στην πράξη της γενικής ουσιαστικής υποχρέωσης προστασίας της ζωής, είτε υπό την αρνητική είτε υπό τη θετική της έκφανση (**Al-Skeini** (ανωτέρω)). Ακριβώς λόγω του σκοπού που υπηρετεί η υποχρέωση για διεξαγωγή έρευνας, η τελευταία πρέπει να είναι αυτεπάγγελτη, αμέσως μόλις οι αρχές λάβουν γνώση της υπόθεσης. Η απλή πληροφόρηση των αρχών για το θάνατο ενός προσώπου, ανεξαρτήτως της αιτίας, γεννά *ipso facto* την υποχρέωση εκ του Άρθρου 2, διεξαγωγής αποτελεσματικής έρευνας σχετικά με τις συνθήκες υπό τις οποίες προκλήθηκε (**Tunrikulu v. Τουρκίας** (Ευρεία Σύμβαση)). Ίδια υποχρέωση υφίσταται και όταν η πληροφόρηση αφορά την εξαφάνιση ενός προσώπου..»

Αξίζει επίσης να υπομνησθεί ότι η υποχρέωση διεξαγωγής επίσημης και αποτελεσματικής έρευνας πρέπει να είναι αυτεπάγγελτη. Οι υπεύθυνες για την έρευνα κρατικές αρχές πρέπει να ενεργήσουν με δική τους πρωτοβουλία, αμέσως μόλις πληροφορηθούν για τον, υπό ύποπτες συνθήκες, θάνατο ή για την, υπό επικίνδυνες συνθήκες, εξαφάνιση συγκεκριμένου ανθρώπου. Η ενεργοποίηση της υποχρέωσης αυτής δεν εξαρτάται από την υποβολή καταγγελίας ή αιτήματος εκ μέρους των οικείων του θανόντος ή του εξαφανισθέντος (βλ. **Al-Skeini and others v. The United Kingdom (Application No 55721/07, ημερ. 7/7/2011, παρά. 165)**).

Το τι συνιστά αποτελεσματική έρευνα συναρτάται άρρηκτα με τις ιδιαιτερότητες εκάστης υπόθεσης. Η νομολογία του ΕΔΑΔ έχει διαμορφώσει ένα πλέγμα ενδεικτικών κριτηρίων, τα οποία λειτουργούν καθοδηγητικά για την εκτίμηση της επάρκειας και αποτελεσματικότητας της εκάστοτε διερεύνησης. Στην απόφαση ***Mustafa Tunc And Fecire Tunc V. Turkey (Application no. 24014/05)***, αναφέρθηκε, μεταξύ άλλων, ότι η μορφή της έρευνας που απαιτείται ως αποτέλεσμα της ως άνω υποχρέωσης ποικίλει ανάλογα με τη φύση της παραβίασης του δικαιώματος στη ζωή. Επιπλέον, επισημάνθηκε ότι η εν λόγω υποχρέωση επιβάλλει στο Κράτος να εξασφαλίσει το δικαίωμα στη ζωή με τη θέσπιση αποτελεσματικών διατάξεων του ποινικού δικαίου, ώστε να αποτρέψει τη διάπραξη αδικημάτων κατά του προσώπου και να διαθέτει μηχανισμούς επιβολής του νόμου για την πρόληψη, την καταστολή και την τιμωρία των παραβιάσεων των εν λόγω διατάξεων³.

Περαιτέρω, αξιοσημείωτο είναι ότι για να χαρακτηριστεί ως «αποτελεσματική» η έρευνα, θα πρέπει να είναι επαρκής, ήτοι, ικανή να οδηγήσει στη διαπίστωση των

³ 171. *By requiring a State to take appropriate steps to safeguard **the lives of those within its jurisdiction**, Article 2 imposes a duty on that State to secure the right to life **by putting in place effective criminal-law provisions to deter the commission of offences against the person, backed up by law-enforcement machinery for the prevention, suppression and punishment of breaches of such provisions....***

πραγματικών γεγονότων και, όπου τούτο καθίσταται δυνατό, στον εντοπισμό και την τιμωρία των υπευθύνων⁴. Εντούτοις, δεδομένου ότι σε ορισμένες περιπτώσεις η έρευνα ενδέχεται να μην καταλήξει σε οριστικά συμπεράσματα, η διαδικαστική υποχρέωση του **Άρθρου 2** θεωρείται **υποχρέωση συμπεριφοράς και όχι αποτελέσματος**.

Στο πλαίσιο αυτό, τα κράτη πρέπει να λάβουν όλα τα μέτρα που έχουν στη διάθεση τους ώστε να εξασφαλίσουν την αναγκαία μαρτυρία⁵, για το περιστατικό, συμπεριλαμβανομένων, μεταξύ άλλων, της κατάθεσης αυτόπτων μαρτύρων, ιατροδικαστικά στοιχεία, και όπου υπάρχει η δυνατότητα, να γίνεται αυτοψία με την οποία να καταγράφεται πλήρως και λεπτομερώς η βλάβη και να αναλύονται αντικειμενικά τα κλινικά ευρήματα, μεταξύ των οποίων και η αιτία θανάτου⁶.

⁴ 172. In order to be “effective” as this expression is to be understood in the context of Article 2 of the Convention, an investigation must firstly be adequate (see *Ramsahai and Others v. the Netherlands* [GC], no. 52391/99, § 324, ECHR 2007-11). That is, it must be capable of leading to the establishment of the facts and, where appropriate, the identification and punishment of those responsible.

⁵ 173. The obligation to conduct an effective investigation is an obligation not of result but of means: the authorities must take the reasonable measures available to them to secure evidence concerning the incident at issue.

⁶ 174. In any event, the authorities must take whatever reasonable steps they can to secure the evidence concerning the incident, including, inter alia, eyewitness testimony, forensic evidence and, where appropriate, an autopsy which provides a complete and accurate record of injury and an objective analysis of clinical findings, including the cause of death.

Τα συμπεράσματα της έρευνας πρέπει να βασίζονται σε εμπειριστατωμένη, αντικειμενική και αμερόληπτη ανάλυση όλων των σχετικών στοιχείων⁷. Ωστόσο, το ελάχιστο που απαιτείται ώστε μία έρευνα να θεωρηθεί αποτελεσματική, ποικίλει ανάλογα με τις ιδιαίτερες περιστάσεις της κάθε υπόθεσης⁸. Το κατά πόσο η έρευνα ήταν αρκούντως αποτελεσματική πρέπει να κριθεί στη βάση όλων των σχετικών δεδομένων σε συνάρτηση με τις πρακτικές πραγματικότητες της έρευνας⁹.

Η διαδικαστική υποχρέωση του κράτους δεν αναστέλλεται στην περίπτωση ένοπλης σύρραξης, ούτε κάμπτεται ενώπιον συναφών εξαιρετικών περιπτώσεων. Αντιθέτως, διατηρείται ακέραιη και το υπόχρεο κράτος οφείλει να διεξάγει την έρευνα κατά τρόπον «ρεαλιστικό» (βλ. ***Al-Skeini and others v. The United Kingdom (Application No 55721/07)***, ημερ. 7/7/2011 - παρ. 168).

Η παράλειψη του υπόχρεου κράτους να διεξάγει μίαν επίσημη και αποτελεσματική έρευνα, όσον αφορά στις συνθήκες θανάτου ή εξαφάνισης, αναλόγως, προσώπου,

⁷175. *In particular, the investigation's conclusions must be based on thorough, objective and impartial analysis of all relevant elements...*

⁸ 176. *Nevertheless, the nature and degree of scrutiny which satisfy the minimum threshold of the investigation's effectiveness depend on the circumstances of the particular case.*

⁹181. *The question of whether an investigation has been sufficiently effective must be assessed on the basis of all relevant facts and with regard to the practical realities of investigation work (see Dobriyeva and Others v. Russia, no. 18407/10, § 72, 10 December 2013; and Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Campeanu v. Romania [GC], no. 47848/08, § 147, 17 July 2014).*

το οποίο ευρίσκεται υπό τη δικαιοδοσία του, συνιστά «*συνεχιζόμενη παραβίαση του άρθρου 2*» της Ε.Σ.Δ.Α. (βλ. ***Varnava v. Turkey (Applications nos. 16064/90, 16065/90, 16066/90, 16068/90, 16069/90, 16070/90, 16071/90, 16072/90 and 16073/90), ημερ. 18/9/2009, παρά. 184***).

Στην υπόθεση ***Varnava*** (ανωτέρω) έγινε μια σημαντική διάκριση μεταξύ της υποχρέωσης για έρευνα ενός υπόπτου θανάτου και της υποχρέωσης για έρευνα μιας **ύποπτης εξαφάνισης**. Τονίστηκε πως μια εξαφάνιση είναι ένα ξεχωριστό φαινόμενο, που χαρακτηρίζεται από μία συνεχή κατάσταση αβεβαιότητας και ανευθυνότητας, στην οποία υπάρχει έλλειψη πληροφοριών ή ακόμη και μια εσκεμμένη απόκρυψη και συσκοτίση για το τι έχει συμβεί. Αυτή η κατάσταση, ως λέχθηκε, πολύ συχνά επιδεινώνεται με την πάροδο του χρόνου, παρατείνοντας το μαρτύριο των συγγενών του θύματος. Επομένως, δεν μπορεί να ειπωθεί ότι μια εξαφάνιση είναι, απλά, μια «*στιγμιαία*» πράξη ή ένα «*στιγμιαίο*» περιστατικό. Το πρόσθετο διακριτικό στοιχείο της μετέπειτα αποτυχίας των αρχών να λογοδοτήσουν για την τύχη του αγνοούμενου, οδηγεί σε μια συνεχιζόμενη κατάσταση. Έτσι, η διαδικαστική υποχρέωση δυνητικά θα επιμείνει για όσο διάστημα η τύχη του προσώπου θα αγνοείται. Η δε συνεχιζόμενη αδυναμία των αρχών να διεξάγουν την απαιτούμενη έρευνα θα πρέπει να θεωρηθεί ως μια συνεχής παραβίαση, όπως αποφασίστηκε και στην υπόθεση ***Cyprus v. Turkey***.

Αυτό συμβαίνει ακόμα και όταν τεκμαίρεται τελικά ότι επήλθε θάνατος¹⁰.

Ιδιαίτερη έμφαση αποδόθηκε στην αναφορά του πρωτόδικου Δικαστηρίου ότι ελλείπει εντοπισμού και ταυτοποίησης των λειψάνων των αγνοούμενων συγγενών των Εφεσιόντων, δεν είχε ενεργοποιηθεί η υποχρέωση της Κυπριακής Δημοκρατίας, δυνάμει του διαδικαστικού σκέλους του **Άρθρου 2** της ΕΣΔΑ. Υποστηρίχθηκε, εν προκειμένω, πως η υποχρέωση διερεύνησης ενεργοποιείται αυτομάτως με τη διαπίστωση εξαφάνισης του προσώπου υπό επικίνδυνες ή ύποπτες συνθήκες και δεν εξαρτάται από τη μεταγενέστερη ταυτοποίηση λειψάνων. Προς υποστήριξη της θέσης αυτής έγινε παραπομπή στην υπόθεση του Ε.Δ.Α.Δ., **Vassiliou and Others v. Cyprus (Application No 58699/15)**, ημερ. **31/8/2021**.

¹⁰ 148. *There is, however, an important distinction to be drawn in the Court's case-law between the obligation to investigate a suspicious death and the obligation to investigate a suspicious disappearance. A disappearance is a distinct phenomenon, characterised by an ongoing situation of uncertainty and unaccountability in which there is a lack of information or even a deliberate concealment and obfuscation of what has occurred (see also the definitions of disappearance set out above in part II B. "International law documents on enforced disappearances"). This situation is very often drawn out over time, prolonging the torment of the victim's relatives. It cannot therefore be said that a disappearance is, simply, an "instantaneous" act or event; the additional distinctive element of subsequent failure to account for the whereabouts and fate of the missing person gives rise to a continuing situation. Thus, the procedural obligation will, potentially, persist as long as the fate of the person is unaccounted for; the ongoing failure to provide the requisite investigation will be regarded as a continuing violation (see Cyprus v. Turkey, cited above, § 136). This is so, even where death may, eventually, be presumed.*

Το πρωτόδικο Δικαστήριο κατέληξε ότι, κατά τον κρίσιμο χρόνο πριν την εξαφάνιση των συγγενών των Εφεσειόντων, η Κυπριακή Δημοκρατία δεν είχε τον έλεγχο ή τη φύλαξη τους ή την ευθύνη τους, δεδομένου ότι το συμβάν της απαγωγής εκτυλίχθηκε ενόσω επικρατούσαν συνθήκες πολέμου και δεν υπήρχε μαρτυρία ότι οι Τουρκοκύπριοι ένοπλοι που τους απήγαγαν υπηρετούσαν στο στρατό που υπαγόταν, είτε τότε είτε ευθύς μετά τα τραγικά γεγονότα, **στον έλεγχο των αρχών της Δημοκρατίας**. Ενόψει τούτων, καθώς και της μη ανεύρεσης οστών, έκρινε ότι δεν είχε γεννηθεί η υποχρέωση της Κυπριακής Δημοκρατίας ως προς το διαδικαστικό σκέλος του **Άρθρου 2 της Σύμβασης**.

Εκ των ανωτέρω προκύπτει σαφώς ότι η διαδικαστική υποχρέωση εκάστου κράτους εκτείνεται και σε περιπτώσεις εξαφάνισης, εφόσον αυτή έλαβε χώρα υπό συνθήκες επικίνδυνες για τη ζωή του εξαφανισθέντος. Συνεπώς, η κατάληξη του πρωτόδικου Δικαστηρίου - με επίκληση την υπόθεση **Ππασιά** - ότι, στην περίπτωση των αγνοούμενων συγγενών των Εφεσειόντων, προσώπων υπαγόμενων στη δικαιοδοσία της Δημοκρατίας, οι οποίοι απήχθησαν στις 15/8/1974 και έκτοτε αγνοούνται, δεν έχει ακόμη δημιουργηθεί η διαδικαστική υποχρέωση επειδή δεν έχουν, μέχρι στιγμής εντοπιστεί τα λείψανά τους, φαίνεται να παραγνωρίζει τη νομολογία του Ε.Δ.Α.Δ., σύμφωνα με την οποία η υποχρέωση επεκτείνεται και στις περιπτώσεις εξαφάνισης, όταν αυτή συνέβηκε υπό συνθήκες

επικίνδυνες για τη ζωή του εξαφανισθέντος. Η κατάληξη αυτή, σύμφωνα με την οποία η δημιουργία της υποχρέωσης του κράτους να διερευνήσει τις συνθήκες εξαφάνισης και την τύχη συγκεκριμένου προσώπου προϋποθέτει την ανεύρεση της σορού του, επί της ουσίας οδηγεί, σε αποστέρωση των εξαφανισθέντων από την ιδιότητα αυτοτελώς προστατευόμενης κατηγορίας θυμάτων. Υπό το πρίσμα μιας τέτοιας συλλογιστικής, η έννομη προστασία μετατίθεται χρονικά και εννοιολογικά στο σημείο όπου η εξαφάνιση παύει να υφίσταται ως νομική και πραγματική κατάσταση· ήτοι, κατά τη στιγμή της ανεύρεσης της σορού, οπότε το πρόσωπο παύει να λογίζεται ως «εξαφανισθέν» και αναγνωρίζεται πλέον ως «θανόν».

Μια τέτοια προσέγγιση, πέραν του ότι αντιστρατεύεται το σκοπό και το πνεύμα του **Άρθρου 2 της Σύμβασης**, αποδυναμώνει την ίδια τη λειτουργία της διαδικαστικής υποχρέωσης, η οποία αποσκοπεί, πρωτίστως, στη διακρίβωση της τύχης προσώπων των οποίων η ζωή τελεί υπό απειλή, ακριβώς ενόσω η εξαφάνιση τους παραμένει ανεξιχνίαστη. Η εξάρτηση της ενεργοποίησης της υποχρέωσης από την ανεύρεση της σορού καθιστά την προστασία εκ των υστέρων και, ως εκ τούτου, κενή ουσιαστικού περιεχομένου.

Στο σημείο αυτό επισημαίνεται ότι οι Εφεσείοντες επικαλέστηκαν την υπόθεση **Ππασιά** (ανωτέρω) προς υποστήριξη της θέσης ότι η ενεργοποίηση της διαδικαστικής υποχρέωσης του κράτους δεν συναρτάται με την ανεύρεση ή ταυτοποίηση λειψάνων. Παρεμβάλλεται, ωστόσο, ότι η εν λόγω προσέγγιση τους δεν αποδίδει ορθά το περιεχόμενο της εν λόγω απόφασης, καθόσον το Ε.Δ.Α.Δ., ενώπιον του οποίου η υπόθεση ήχθη, έκρινε ότι η Κυπριακή Δημοκρατία είχε εκπληρώσει τις θετικές της υποχρεώσεις με βάση το **Άρθρο 2 της Σύμβασης**, επικυρώνοντας, επομένως, το ουσιαστικότερο μέρος της Απόφασης του Εφετείου¹¹. Δεν ανετράπη, λοιπόν, η ερμηνεία που δόθηκε στην υπόθεση **Ππασιάς** ως προς τη διαδικαστική υποχρέωση του **Αρθρου 2 της Σύμβασης** (βλ. *Vassiliou and Others v. Cyprus, Application no 58699/15, ημερ. 31/8/2021 – παρ. 81-85*).

¹¹ Σημ. Το Ανώτατο Δικαστήριο στην υπόθεση **Ππασιά**, ανέφερε, μεταξύ άλλων:

«Η Κυπριακή Δημοκρατία εκπλήρωσε τις υποχρεώσεις της έναντι των συγγενών του Ππασιά εφόσον σε εύλογο χρόνο μετά την ανεύρεση του λειψάνου και την ταυτοποίηση με τη μέθοδο του DNA και της ιατροδικαστικής έκθεσης, σε συνδυασμό με την λοιπή μαρτυρία, την οποία είχε εξ υπαρχής στα χέρια της, εκπλήρωσε τη διαδικαστική της υποχρέωση. Το ίδιο το Δικαστήριο δέχεται ότι με την πρώτη δυνατή ευκαιρία έγινε εκσκαφή και εκταφή οπότε και ταυτοποιήθηκαν τα λείψανα του Ππασιά με την μέθοδο πλέον του DNA για να δοθεί οριστική απάντηση στους ενάγοντες-εφεσίβλητους για την τύχη του δικού τους ανθρώπου. Από την επιστημονική μαρτυρία προκύπτει ότι ο Ππασιάς ο οποίος θεάθηκε να αιχμαλωτίζεται από τους Τούρκους εκτελέστηκε αφού προηγουμένως κακοποιήθηκε βάνανυσα: χτυπήθηκε με λόγχη και εκτελέστηκε με πυροβολισμό στη στοματική κοιλότητα.»

Αποτέλεσε, επίσης, βασική θέση των Εφεσιόντων ότι οι αρχές της Δημοκρατίας απέτυχαν να προβούν σε μια αποτελεσματική έρευνα για τις συνθήκες της βίαιης εξαφάνισης των συγγενών τους. Οι επικρατούσες συνθήκες κατά την Τουρκική εισβολή δεν μπορούν, ως προβλήθηκε, να έχουν ως αποτέλεσμα την απαλλαγή των αρχών από την επιβαλλόμενη από το **Άρθρο 2** της **Σύμβασης** υποχρέωσης τους για διεξαγωγή αποτελεσματικής έρευνας. Όπως τονίστηκε, η υποχρέωση για αποτελεσματική έρευνα ισχύει ανεξαρτήτως του αν τα επίδικα αδικήματα τελέστηκαν από κρατικά όργανα ή από τρίτα πρόσωπα, δεν είναι, επομένως, αναγκαίο την ευθύνη για το αδίκημα να την έχουν τα όργανα του κράτους.

Η πιο πάνω τοποθέτηση είναι ορθή.

Είναι σαφές ότι η υποχρέωση για διεξαγωγή επίσημης και αποτελεσματικής έρευνας επιβάλλεται τόσο στις περιπτώσεις όπου για το θάνατο ή την εξαφάνιση, αναλόγως, υπεύθυνο είναι όργανο του κράτους, όσο και στις περιπτώσεις όπου γι' αυτά υπεύθυνος είναι τρίτος.

Κατ' επέκταση, λανθασμένη είναι και η κατάληξη του πρωτόδικου Δικαστηρίου πως δεν θα μπορούσε να στοιχειοθετηθεί ευθύνη της Κυπριακής Δημοκρατίας δυνάμει του **Άρθρου 2** της **Σύμβασης**, καθότι «*την τελευταία στιγμή πριν την εξαφάνιση*

των συγγενών των αγνοουμένων, η Κυπριακή Δημοκρατία δεν είχε τον έλεγχο ή τη φύλαξη τους ή την ευθύνη τους εφόσον το συμβάν της απαγωγής των συγγενών των αγνοουμένων εκτυλίχθηκε ενόσω επικρατούσαν συνθήκες πολέμου, όπου δεν υπάρχει μαρτυρία ότι οι Τουρκοκύπριοι ένοπλοι που τους άρπαξαν υπηρετούσαν στο στρατό που υπαγόταν είτε τότε είτε ευθύς μετά τα τραγικά γεγονότα, στον έλεγχο των αρχών της Κυπριακής Δημοκρατίας».

Όπως έχει πλειστάκις αναφερθεί στη νομολογία του Ε.Δ.Α.Δ., η εξαφάνιση προσώπου σε συνθήκες ύποπτες πρέπει να διερευνάται από το κράτος στη δικαιοδοσία του οποίου υπάγεται το εξαφανισθέν πρόσωπο¹². Στην προκείμενη περίπτωση οι αγνοούμενοι συγγενείς των Εφεσειόντων ήταν άτομα υπαγόμενα στη δικαιοδοσία της Κυπριακής Δημοκρατίας¹³.

¹² Βλ. **Vassiliou and Others v. Cyprus, Application No 58699/15, ημερ. 31/8/2021**: “71. The Court further reiterates that, as a rule, a person’s disappearance in life-threatening circumstances must be investigated by **the State under whose jurisdiction that person disappeared** (see *Emin and Others v. Cyprus, Greece and the United Kingdom (dec.)*, nos. 59623/08 and 6 other applications, 3 June 2010).”

¹³ Βλ. **Rantsev v. Cyprus and Russia (Application No 25965/04, ημερ. 7/1/2010 – παρ. 232**: “232. As the Court has consistently held, the obligation to protect the right to life under Article 2 of the Convention, read in conjunction with the State’s general duty under Article 1 of the Convention to “**secure to everyone within [its] jurisdiction the rights and freedoms defined in [the] Convention**”, requires that there should, be some form of effective official investigation when individuals have been killed as a result of the use of force (see *McCann and Others v. the United Kingdom*, 27 September 1995, § 161, Series A no. 324; *Kaya v. Turkey*, 19 February 1998, § 86, Reports 1998-1; *Medova v. Russia*, cited above, § 103). The obligation to conduct an effective official investigation also arises where death occurs in suspicious circumstances **not imputable to State** agents (see *Menson v. the United Kingdom (dec.)*, no. 47916/99, ECHR 2003-V)....”

(Ο τονισμός είναι του Δικαστηρίου)

Μέσω του **3^{ου} Λόγου Έφεσης** προσβάλλεται ως λανθασμένη η κατάληξη του πρωτόδικου Δικαστηρίου ότι η απαγωγή των αγνοούμενων συγγενών των Εφεσειόντων έλαβε χώρα εν μέσω εχθροπραξιών. Παρατίθεται αυτούσια η σχετική κατάληξη του πρωτόδικου Δικαστηρίου, η οποία βασίστηκε σε μια αναφορά του Μ.Ε.1:

«Η αναφορά του τότε συνηγόρου των Εναγόντων όταν απέστειλλε προς το Γενικό Εισαγγελέα της Δημοκρατίας στις επιστολές Απριλίου και Νοεμβρίου 1996, τις οποίες παρέθεσα στο πλαίσιο της μαρτυρίας του ΜΕ1, ότι η απαγωγή των συγγενών των Εναγόντων έγινε σε περίοδο προτού εμφανιστούν Τουρκικά στρατεύματα στο χωριό Στρογγυλός, παραγνωρίζει το γεγονός ότι συνεχιζόταν στις 15.8.1974 η δεύτερη Τουρκική εισβολή και η επέλαση των Τουρκικών στρατευμάτων σε εδάφη της Κυπριακής Δημοκρατίας. Βρίσκονταν επομένως, όπως ορθά αναγνώρισε στη γραπτή του δήλωση ο ίδιος ο ΜΕ1, σε εξέλιξη οι εχθροπραξίες σε περίοδο πολέμου, με αποτέλεσμα να μην μπορεί να απομονωθεί το επίμαχο περιστατικό στο χωριό Στρογγυλός από τα υπόλοιπα συμβάντα στο πλαίσιο της Τουρκικής εισβολής.»

Όπως υποστηρίχθηκε, η εν λόγω κατάληξη παραγνώρισε την προσαχθείσα και αναντίλεκτη μαρτυρία ως προς τις συνθήκες κάτω από τις οποίες οι αγνοούμενοι συγγενείς των Εφεσειόντων είχαν απαχθεί.

Στο σημείο τούτο θα πρέπει να τονισθεί ότι το **Άρθρο 15** της **Σύμβασης** προβλέπει ότι το **Άρθρο 2** δεν επιδέχεται καμία εξαίρεση «εκτός από την περίπτωση θανάτου ως συνέπεια νόμιμων πολεμικών πράξεων», δηλ. πράξεων που τελούνται κατά τη διάρκεια ένοπλης σύρραξης και συνάδουν με τους κανόνες του *jus in bello*.

Στην υπό εξέταση περίπτωση, τα αδιαμφισβήτητα περιστατικά αναδεικνύουν ξεκάθαρα την εξαφάνιση/απαγωγή, από τα σπίτια τους, αόπλων πολιτών της Κυπριακής Δημοκρατίας και όχι στρατιωτικών ή εθνοφρουρών, οι οποίοι αποσπάστηκαν βιαίως, από άλλους πολίτες της Κυπριακής Δημοκρατίας, συγχωριανούς τους, μη μέλη οποιασδήποτε στρατιωτικής παράταξης ή του Τουρκικού στρατού οι οποίοι έδρασαν εν μέσω μιας έκρυθμης κατάστασης, ήτοι κατά τη δεύτερη φάση της Τουρκικής εισβολής του 1974, και όχι στο πλαίσιο του πεδίου της μάχης ή πολεμικών επιχειρήσεων ως στρατιώτες. Οι απαχθέντες/εξαφανισθέντες αποτελούσαν άμαχο πληθυσμό, υπαγόμενο πλήρως στην προστασία του κράτους.

Ως εκ των ανωτέρω, είναι πρόδηλο πως δεν επρόκειτο για συμβάν εν μέσω εχθροπραξιών κατά το δίκαιο του πολέμου, ούτε επρόκειτο για απώλειες εντός στρατιωτικής σύγκρουσης ή για πράξεις που συνάδουν με το *jus in bello* αλλά για βίαιη εξαφάνιση αμάχων πολιτών από άλλους ένοπλους πολίτες, στην περίπτωση που μας απασχολεί, συγχωριανούς τους. Οι εμπλεκόμενοι στο σύνολο ήταν πολίτες της Κυπριακής Δημοκρατίας, όχι Τούρκοι στρατιώτες ή όργανα ξένου κράτους.

Υπό το φως των ανωτέρω, η κατάληξη του πρωτόδικου Δικαστηρίου είναι λανθασμένη.

Ως αποτέλεσμα των όσων πιο πάνω έχουν καταγραφεί ο **3^{ος}** , **7^{ος}**, **8^{ος}**, **15^{ος}** και **16^{ος}** **Λόγοι Έφεσης** είναι βάσιμοι και επιτυγχάνουν.

Η παράλειψη του πρωτόδικου Δικαστηρίου να προσεγγίσει με τον ορθό τρόπο τα πιο πάνω δεν μας εμποδίζει από του να καταλήξουμε εμείς στα ανάλογα συμπεράσματα. Έχοντας τη σχετική μαρτυρία ενώπιον μας, είμαστε σε θέση, κρίνοντας και αποτιμώντας τη σημασία της, να προβούμε στην εξαγωγή των δικών μας συμπερασμάτων. Άλλωστε το Δικαστήριο τούτο, δυνάμει του **Άρθρου 25(3)** του **περί Δικαστηρίων Νόμου του 1960 (Ν. 14/1960)**¹⁴ και της **Δ. 35, Κ. 8**, των **Κανονισμών Πολιτικής Δικονομίας**, που ίσχυαν κατά τον ουσιώδη χρόνο, έχει ευρεία εξουσία, ώστε, στη βάση του συνόλου των ενώπιον του δεδομένων, να συνάγει τα δικά του συμπεράσματα και να εκδίδει οποιαδήποτε απόφαση, η οποία πρέπει να εκδοθεί υπό τις περιστάσεις.

¹⁴ «(3) Παρά πάσαν διάταξιν του περί Ποινικής Δικονομίας Νόμου ή οιοδήποτε άλλου νόμου ή διαδικαστικού κανονισμού και επιπροσθέτως οιοδήποτε υπό τούτων χορηγούμενων εξουσιών, το Ανώτατον Δικαστήριο, κατά την ακρόασιν και διάγνωσιν οιασδήποτε εφέσεως, είτε εν πολιτική είτε εν ποινική υποθέσει δεν θα δεσμεύεται υπό οιασδήποτε αποφάσεως περί πραγματικών γεγονότων του εκδικάσαντος δικαστηρίου και θα έχη εξουσίαν να αναθεωρή τας προσαχθείσας αποδείξεις, να συνάγη τα ίδια αυτού συμπεράσματα, ...»

Όπως διαπιστώνεται από τα αδιαμφισβήτητα ενώπιον του πρωτόδικου Δικαστηρίου γεγονότα, το δύσκολο έργο της διερεύνησης των συνθηκών εξαφάνισης και της διακρίβωσης της τύχης των αγνοουμένων διεξαγόταν κατά τον ουσιώδη χρόνο μέσω των εργασιών της Διερευνητικής Επιτροπής Αγνοουμένων (στο εξής «ΔΕΑ»), η οποία ευρίσκετο υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών και απαρτιζότο από τρία μέλη, ένα μέλος από την Ελληνοκυπριακή κοινότητα, ένα μέλος από την Τουρκοκυπριακή κοινότητα και ακόμα ένα μέλος από τα Ηνωμένα Έθνη.

Σύμφωνα με τα γεγονότα που τέθηκαν ενώπιον του πρωτόδικου Δικαστηρίου και δεν αμφισβητήθηκαν, οι αρμόδιες αρχές της Κυπριακής Δημοκρατίας προέβησαν σε σειρά συντονισμένων και ουσιαστικών ενεργειών προς διακρίβωση της τύχης των συγγενών των Εφεσειόντων, μέσω της λειτουργίας της ΔΕΑ, της οποίας η δραστηριότητα υπήρξε διαρκής και αδιάλειπτη. Ειδικότερα, καταρτίστηκαν και τηρήθηκαν σχετικοί φάκελοι για τα δύο αγνοούμενα πρόσωπα, στους οποίους περιλαμβάνονται στοιχεία που συλλέχθηκαν στο πλαίσιο της διερεύνησης, συμπεριλαμβανομένων καταθέσεων που λήφθηκαν από την Αστυνομία με σκοπό τη διακρίβωση της τύχης των ελλειπόντων. Υπογραμμίζεται δε, όπως επισημάνθηκε σε επιστολή του Προϊσταμένου της Υπηρεσίας Αγνοουμένων προς το Γενικό Εισαγγελέα, ημερ. 21/1/1997, ότι οι περιπτώσεις των εν λόγω

προσώπων συγκαταλέγονταν μεταξύ των πρώτων είκοσι που τέθηκαν ενώπιον της ΔΕΑ ήδη από το Μάιο του 1984 προς διερεύνηση. Σημειώνεται δε παρενθετικά ότι η επιλογή των εν λόγω περιπτώσεων δεν ήταν τυχαία, αφού εκτιμήθηκε ότι σ' αυτές η Τουρκοκυπριακή πλευρά θα μπορούσε να έχει πρόσβαση σε κρίσιμα στοιχεία και να εξασφαλίσει πληροφορίες ως προς την τύχη των εν λόγω προσώπων.

Οι ερευνητικές ενέργειες για τους συγγενείς των Εφεσειόντων εντάσσονται στο πλαίσιο της ομοιόμορφης προσέγγισης που ακολουθήθηκε από τις αρμόδιες αρχές της Κυπριακής Δημοκρατίας σε υποθέσεις αγνοουμένων προσώπων, τα οποία εξαφανίσθηκαν κατά τη διάρκεια των εχθροπραξιών της Τουρκικής εισβολής του 1974 (πρώτης και δεύτερης φάσης) στο πεδίο της μάχης, κατά την εκτέλεση των στρατιωτικών τους καθηκόντων.

Ωστόσο, η ειδοποιός διαφορά της παρούσας υπόθεσης έγκειται στο ότι οι συγγενείς των Εφεσειόντων, ήταν πολίτες της Κυπριακής Δημοκρατίας, ήτοι άοπλοι κάτοικοι του χωριού Στρογγυλός, οι οποίοι, σύμφωνα με τη διαθέσιμη μαρτυρία, φέρονται να απήχθησαν από άλλα πρόσωπα - συγχωριανούς τους, επίσης πολίτες της Κυπριακής Δημοκρατίας - και όχι από μέλη στρατιωτικής δύναμης ή του Τουρκικού στρατού. Το στοιχείο αυτό διαφοροποιεί ουσιωδώς και ποιοτικώς την παρούσα υπόθεση από τις υποθέσεις αγνοουμένων που ανάγονται

στα γεγονότα της Τουρκικής εισβολής του 1974 και θεμελιώνει αυξημένη υποχρέωση των αρμοδίων αρχών για τη διεξαγωγή στοχευμένης, εξειδικευμένης και εντατικής διερεύνησης, περιλαμβανόμενης της αναζήτησης τυχόν ποινικών ευθυνών σε εσωτερικό επίπεδο προς διασφάλιση της αποτελεσματικής απονομής της δικαιοσύνης σ' ένα κράτος δικαίου.

Η προσέγγιση των αρμοδίων αρχών, κατά την οποία η παρούσα υπόθεση αντιμετωπίστηκε εντός του ίδιου γενικού πλαισίου με τις λοιπές υποθέσεις αγνοουμένων, εγείρει σοβαρά ερωτήματα κατά πόσο έλαβε χώρα η δέουσα και αποτελεσματική έρευνα που επιβάλλει το **Άρθρο 2** της **ΕΣΔΑ**. Η εν λόγω ομοιόμορφη και μη εξατομικευμένη αντιμετώπιση της υπόθεσης στερείται της απαιτούμενης προσαρμογής στα συγκεκριμένα πραγματικά περιστατικά και δεν ανταποκρίνεται στο επίπεδο επιμέλειας που επιβάλλει η Σύμβαση. Υπενθυμίζεται ότι η θετική υποχρέωση του Κράτους δεν εξαντλείται σε τυποποιημένες ή αποσπασματικές ενέργειες, αλλά προϋποθέτει ουσιαστική, ανεξάρτητη έρευνα, ικανή να οδηγήσει στον εντοπισμό και, ενδεχομένως, στην απόδοση ευθυνών στους υπαίτιους.

Με βάση τους όρους εντολής της ΔΕΑ, οι οποίοι συμφωνήθηκαν μεταξύ των ηγετών των δύο κοινοτήτων, δεν αποτελούσε ευθύνη ή αρμοδιότητά της να

επιχειρήσει να αποδώσει ευθύνη για τους θανάτους οιασδήποτε αγνοουμένων ή να ερευνήσει την αιτία τέτοιων θανάτων. Οποιοσδήποτε δε ενέργειες γίνονταν στο πλαίσιο της ΔΕΑ βασίζονταν στη συνεργασία της Τουρκοκυπριακής και Τουρκικής πλευράς. Είναι, επομένως, σαφές ότι το γεγονός ότι διεξάγεται μια μορφής έρευνα από μέρους της ΔΕΑ, δεν είναι αρκετό για τους σκοπούς του **Άρθρου 2**, καθώς οι διαδικασίες της είναι περιορισμένες και δεν συνιστούν, όπως εξάλλου έχει αποφασισθεί και στη **IV Διακρατική Προσφυγή Cyprus v. Turkey (Application no. 25781/94), ημερ. 10/5/2001**, αποτελεσματική έρευνα¹⁵.

Αναγνωρίζεται ότι ελήφθησαν ορισμένα ερευνητικά μέτρα, καθώς η Αστυνομία έλαβε μεγάλο αριθμό καταθέσεων από διάφορα πρόσωπα και συγγενείς των ελλειπόντων, στο πλαίσιο προσπάθειας διερεύνησης της τύχης τους. Οι καταθέσεις περιέγραφαν τα γεγονότα που εκτυλίχθηκαν μέχρι την εξαφάνισή τους,

¹⁵ “135. The Court agrees with the applicant Government that the respondent State's procedural obligation at issue cannot be discharged through its contribution to the investigatory work of the CMP. Like the Commission, the Court notes that, although the CMP's procedures are undoubtedly useful for the humanitarian purpose for which they were established, they are not of themselves sufficient to meet the standard of an effective investigation required by Article 2 of the Convention, especially in view of the narrow scope of that body's investigations (see paragraph 27 above).”

“27. The Commission further concluded that its examination of the applicant Government's complaints in the instant application was not precluded by the ongoing work of the CMP [United Nations Committee on Missing Persons]. It noted in this connection that the scope of the investigation being conducted by the CMP was limited to determining whether or not any of the missing persons on its list were dead or alive; nor was the CMP empowered to make findings either on the cause of death or on the issue of responsibility for any deaths so established...”

ενώ υπήρξαν και πληροφορίες αναφορικά με την τύχη των αγνοουμένων. Ωστόσο, αρκετές εξ αυτών ήταν αντιφατικές ενώ άλλες αποδείχθηκαν αναληθείς, όπως οι αναφορές περί ύπαρξης Ελληνοκυπρίων στις φυλακές της Τουρκίας, οι οποίες δεν ευσταθούσαν, σύμφωνα με διαβεβαιώσεις εκπροσώπων του Ερυθρού Σταυρού. Αναφορικά με τις πληροφορίες περί θανάτωσης και ταφής στο χωριό Σίντα, διενεργήθηκε εκταφή το 2009, χωρίς αποτέλεσμα, ενώ οι προσπάθειες εντοπισμού εξακολουθούν να συνεχίζονται παρά τις υφιστάμενες δυσχέρειες.

Κρίνουμε, ωστόσο, ότι υπό τις ειδικότερες συνθήκες που περιβάλλουν την περίπτωση, τα ανωτέρω δεν επαρκούν για την εκπλήρωση της θετικής υποχρέωσης του Κράτους περί αποτελεσματικής διερεύνησης κατά το **Άρθρο 2** της **ΕΣΔΑ** και τη σχετική νομολογία. Η παράλειψη προσαρμογής της έκτασης, κατεύθυνσης και μεθοδολογίας της έρευνας στη συγκεκριμένη κρίσιμη διάσταση της υπόθεσης δεν δύναται να δικαιολογηθεί ούτε εκ του γεγονότος ότι ενδεχόμενες συλλήψεις και/ή ποινικές διώξεις δεν επιχειρούνταν στο πλαίσιο ενθάρρυνσης προσώπων που γνώριζαν σχετικά περιστατικά εξαφάνισης προσώπων να καταθέσουν χωρίς φόβο δίωξης.

Σημειώνεται δε ότι οι Εφεσεύοντες κατά καιρούς απέστειλαν σειρά επιστολών προς τον εκάστοτε Γενικό Εισαγγελέα με αίτημα την έκδοση ενταλμάτων σύλληψης

αναφορικά με τους κατονομαζόμενους Τουρκοκύπριους με σκοπό τη διακρίβωση της τύχης των αγνοούμενων συγγενών τους. Η θέση του εκάστοτε Γενικού Εισαγγελέα ήταν η ίδια. Η έκδοση ενταλμάτων σύλληψης δεν θα εξυπηρετούσε το δημόσιο συμφέρον, η διερεύνηση θα αντιμετώπιζε αντικειμενικές δυσκολίες λόγω του ότι η κατοχή από τα τουρκικά στρατεύματα συνεχίζεται και δεν ασκείται αποτελεσματικός έλεγχος εκεί όπου πιθανόν κατοικούν οι κατονομαζόμενοι Τουρκοκύπριοι.

Η οικογένεια απέστειλε σειρά επιστολών προς τον Πρόεδρο της Κυπριακής Δημοκρατίας, τον Υπουργό Δικαιοσύνης και Δημοσίας Τάξεως και την Επίτροπο Διοικήσεως με αίτημα τη σύλληψη των υπόπτων και την προσαγωγή τους ενώπιον της Κυπριακής Δικαιοσύνης. Επίσης, απέστειλαν επιστολές προς τον Επίτροπο Ανθρωπιστικών Θεμάτων.

Η διαδικαστική υποχρέωση διερεύνησης που απορρέει από το **Άρθρο 2** της **ΕΣΔΑ** δεν δύναται να παρακαμφθεί, να περιορισθεί ή να αποδυναμωθεί κατ' επίκληση πολιτικών λόγων. Το δικαίωμα στη ζωή αποτελεί θεμελιώδη και απόλυτα προστατευόμενη αξία και η υποχρέωση αποτελεσματικής διερεύνησης έχει υπέρτερη κανονιστική βαρύτητα έναντι αντίρροπων δημοσίων συμφερόντων, τα οποία μπορούν να ληφθούν υπόψη μόνο ως προς τον τρόπο και όχι ως προς την

ύπαρξη της έρευνας. Η εν λόγω υποχρέωση του Κράτους έχει αυτοτελή και επιτακτικό χαρακτήρα και δεν υπόκειται σε στάθμιση κατά τρόπο ώστε να υποχωρεί έναντι πολιτικών εκτιμήσεων, σκοπιμοτήτων ή άλλων μη νομικών παραμέτρων.

Περαιτέρω, η παράλειψη του Κράτους να προβεί σε δέουσα και αποτελεσματική έρευνα δεν μπορεί να δικαιολογηθεί λόγω πρακτικών δυσχερειών που απορρέουν από την απουσία πλήρους ελέγχου του Κράτους επί του συνόλου της επικράτειας συνεπεία της τουρκικής κατοχής. Οι περιστάσεις αυτές, αν και δύνανται να λαμβάνονται υπόψη ως πραγματικό πλαίσιο, δεν αίρουν, ούτε περιορίζουν την υποχρέωση διεξαγωγής αποτελεσματικής και ενδεδειγμένης έρευνας, σύμφωνα με τις επιταγές του **Άρθρου 2** της **Σύμβασης**.

Εκ της πάγιας νομολογίας του ΕΔΑΔ προκύπτει ότι, όταν περιέρχονται στις αρμόδιες αρχές αξιόπιστες πληροφορίες ή ισχυρισμοί περί διάπραξης αξιόποινης πράξης, υφίσταται υποχρέωση άμεσης και αποτελεσματικής διερεύνησής τους. Η εν λόγω υποχρέωση ενεργοποιείται αυτεπαγγέλτως και δεν εξαρτάται από την πρωτοβουλία των θυμάτων ή των συγγενών τους, ούτε δύναται να παρακαμφθεί ή να αποδυναμωθεί με επίκληση διοικητικών ή πρακτικών δυσχερειών. Εν προκειμένω, υπήρχαν συγκεκριμένες πληροφορίες για πρόσωπα που ενδέχεται

να είχαν εμπλοκή σε αξιόποινες πράξεις και τα οποία είχαν, σύμφωνα με μαρτυρίες, εντοπισθεί στις ελεύθερες περιοχές στοιχείο που καθιστούσε εφικτή και επιβεβλημένη την εντατικοποίηση της διερεύνησης.

Ως τέθηκε επί τούτου υπόψη του Δικαστηρίου και παρέμεινε αναντίλεκτο, σε δύο τουλάχιστον περιπτώσεις, η μια το 1984 και η άλλη το 1990, δύο εκ των εμπλεκόμενων στην εξαφάνιση των αγνοουμένων προσώπων είχαν θεαθεί στις ελεύθερες περιοχές της Δημοκρατίας χωρίς να γίνει οποιαδήποτε προσπάθεια προσέγγισης ή σύλληψής τους. Ο Μ.Υ.1 παραδέχθηκε ότι ένας από τους κατονομαζόμενους ως εμπλεκόμενους στο επεισόδιο της απαγωγής Τουρκοκύπριους είχε περάσει το 1984 στις ελεύθερες περιοχές για λόγους υγείας. Ο ίδιος μάρτυρας κατά την αντεξέταση του ανέφερε ότι εθεάθη στην Πύλα ένας εκ των κατονομαζόμενων υπόπτων Τουρκοκυπρίων κάποια χρόνια σύντομα μετά την Τούρκικη εισβολή να πωλεί γάλα, χωρίς οι Κυπριακές αρχές να προβούν σε οποιαδήποτε ενέργεια.

Υπήρξε επίσης, κατάθεση από τον Ανδρέα Παντελή Χατζηγεωργίου στην οποία αναφέρετο ότι ένας εκ των εμπλεκόμενων Τουρκοκυπρίων, ο Μεχμέτ Μουσταφά Κουρέλι, πηγαινοερχόταν στις ελεύθερες περιοχές μετά τα γεγονότα. Συγκεκριμένα ότι στις 23/12/1974 είχε συναντηθεί με τον Ανδρέα Παντελή Χατζηγεωργίου και τον

Κωστάκη Κουντούρη στη Δεκέλεια όπου είχε πάει για να παραλάβει το αυτοκίνητο του και τον ρώτησαν τι είχε γίνει με τους συγχωριανούς τους και αυτός είχε ορκιστεί ότι ήταν όλοι εν ζωή αλλά δεν ήξερε πού βρίσκονταν. Επίσης, υπήρχε πληροφορία ότι το πρόσωπο αυτό θα επέστρεφε στη Δεκέλεια στις 27/12/1974 και μαζί με μέλη της ΚΥΠ επισκέφθηκαν το χώρο αλλά δεν εντοπίστηκε το εν λόγω πρόσωπο κατά την εν λόγω ημερομηνία. Εν τέλει υπήρξε πληροφορία ότι είχε πάει την επόμενη ημέρα. Εδόθη ακόμη μαρτυρία ότι περίπου ένα μήνα αργότερα, το εν λόγω πρόσωπο είχε συναντηθεί με τον Μιχαλάκη Ανδρέου Κυριάκου, επίσης από το Στρογγυλό, εντός των ελεύθερων περιοχών.

Υπό το φως των ανωτέρω, καθίσταται σαφές ότι μολονότι υπήρχαν διαθέσιμα στοιχεία και πληροφορίες που επέτρεπαν την ανάληψη ουσιαστικών ενεργειών διερεύνησης της επίδικης υπόθεσης, οι αρμόδιες αρχές επέδειξαν ουσιώδη αδράνεια, με αποτέλεσμα να μην εκπληρωθεί η διαδικαστική υποχρέωση του **Άρθρου 2** της **ΕΣΔΑ** κατά το απαιτούμενο επίπεδο αποτελεσματικότητας.

Περαιτέρω, διαπιστώνεται, από το σύνολο της προσαχθείσας μαρτυρίας, ότι οι ερευνητικές ενέργειες του Κράτους περιορίστηκαν στο πλαίσιο των μηχανισμών της ΔΕΑ και της Υπηρεσίας Αγνοουμένων. Ως ήδη πιο πάνω έχει επισημανθεί, η ΔΕΑ είναι μια Δικοινοτική Επιτροπή, με τη συμμετοχή Ελληνοκύπριων και

Τουρκοκύπριων, υπό την αιγίδα του ΟΗΕ, η οποία λειτουργεί αποκλειστικά σε ανθρωπιστικό πλαίσιο και με περιορισμένους όρους εντολής, που αφορούν στον εντοπισμό, στην εκταφή και στην ταυτοποίηση λειψάνων αγνοουμένων. Δεν διαθέτει ανακριτικές ή ποινικές εξουσίες, ούτε αρμοδιότητα διερεύνησης των συνθηκών εξαφάνισης ή απόδοσης ευθυνών. Ομοίως η Υπηρεσία Αγνοουμένων είναι ερευνητική υπηρεσία με περιορισμένες αστυνομικές ενέργειες και διοικητικές αρμοδιότητες, χωρίς εξουσία άσκησης ποινικής δίωξης ή διεξαγωγής πλήρους ανακριτικής διαδικασίας. Κατά συνέπεια, η δράση των εν λόγω μηχανισμών δεν υποκαθιστά την υποχρέωση του Κράτους για διενέργεια αποτελεσματικής, ανεξάρτητης και ποινικά προσανατολισμένης έρευνας, κατά το **Άρθρο 2** της ΕΣΔΑ, ικανής να οδηγήσει στον εντοπισμό και ενδεχομένως στην τιμωρία των υπευθύνων.

Ως προκύπτει με βάση τη σχετική νομολογία, η διαδικαστική υποχρέωση του **Άρθρου 2** για δέουσα έρευνα βαρύνει το κράτος, στα χέρια του οποίου το πρόσωπο εξαφανίστηκε υπό περιστάσεις που περιέχουν κίνδυνο για τη ζωή του. Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να επισημανθεί ότι στην **IV Διακρατική Προσφυγή Cyprus v. Turkey (Application no. 25781/94), ημερ. 10/5/2001**, το Δικαστήριο δεν διαπίστωσε παραβίαση της ουσιαστικής υποχρέωσης του **Άρθρου 2**, εφόσον κατέληξε ότι τίποτε δεν καταδείκνυε ότι οποιοσδήποτε από τους

αγνοούμενους σκοτώθηκε παράνομα, έκρινε ωστόσο ότι το καθ' ου η αίτηση κράτος, στην περίπτωση εκείνη η Τουρκία, οφείλει να εκπληρώσει τη διαδικαστική υποχρέωση, όταν υφίσταται υποστηρίξιμη αιτίαση βασιζόμενη σε αποδείξεις ότι ένα άτομο το οποίο θεάθηκε για τελευταία φορά να τελεί υπό την επίβλεψη οργάνων του κράτους, στη συνέχεια εξαφανίστηκε υπό περιστάσεις οι οποίες μπορούν να θεωρηθούν επικίνδυνες για τη ζωή του¹⁶. Η Τουρκία, λόγω αποτελεσματικού ελέγχου (*effective control*) στο κατεχόμενο τμήμα της Κυπριακής Δημοκρατίας, υπέχει διεθνή ευθύνη για συνεχιζόμενες παραβιάσεις της ΕΣΔΑ, περιλαμβανομένης της αποτυχίας αποτελεσματικής διερεύνησης της τύχης των αγνοουμένων κατά το **Άρθρο 2**. Κρίθηκε δε από το ΕΔΑΔ ότι υπήρχε από μέρους της Τουρκίας συνεχής παραβίαση του **Άρθρου 2** της **Σύμβασης** ως προς ότι η Τουρκία είχε αποτύχει να διερευνήσει και/ή να δώσει στοιχεία για την τύχη των Ελληνοκυπρίων αγνοουμένων που χάθηκαν υπό συνθήκες που εμπεριέκλειαν κίνδυνο για τη ζωή τους¹⁷.

¹⁶ “132. The Court recalls that there is no proof that any of the missing persons have been unlawfully killed. However, in its opinion, and of relevance to the instant case, the above-mentioned procedural obligation also arises upon proof of an arguable claim that an individual, who was last seen in the custody of agents of the State, subsequently disappeared in a context which may be considered life-threatening.”

¹⁷ “136... the Court concludes that there has been a continuing violation of Article 2 on account of the failure of the authorities of the respondent State to conduct an effective investigation aimed at clarifying the whereabouts and fate of Greek-Cypriot missing persons who disappeared in life-threatening circumstances.”

Πλην όμως, η ως άνω διαπίστωση δεν αναιρεί, ούτε αποκλείει την αυτοτελή και διαρκή διαδικαστική υποχρέωση της Κυπριακής Δημοκρατίας να διερευνά αποτελεσματικά κάθε εξαφάνιση προσώπου υπαγόμενου στη δικαιοδοσία της, ιδίως όταν συντρέχουν περιστάσεις επικίνδυνες για τη ζωή του.

Η ενδεχόμενη ή παράλληλη ευθύνη άλλου κράτους για τα ίδια πραγματικά περιστατικά δεν αναιρεί, ούτε αποκλείει, ούτε υποκαθιστά την ως άνω υποχρέωση, η οποία διατηρείται ανεξάρτητα και λειτουργεί σωρευτικά, αναλόγως του εύρους της δικαιοδοσίας και της πρακτικής δυνατότητας του εκάστου κράτους να συμβάλει σε αποτελεσματική διερεύνηση. Ως ήδη πιο πάνω έχει τονιστεί, η διαδικαστική υποχρέωση του **Άρθρου 2** της **ΕΣΔΑ** συνιστά υποχρέωση μέσων (*obligation of means*) και όχι αποτελέσματος, επιβάλλουσα τη λήψη άμεσων, επαρκών και επιμελών ερευνητικών μέτρων.

Υπό το πρίσμα του συνόλου των ανωτέρω, καθίσταται αναπόδραστη, η κατάληξη μας ότι η Κυπριακή Δημοκρατία επέδειξε ουσιώδη αδράνεια κατά την εκπλήρωση της διαδικαστικής υποχρέωσης που είχε δυνάμει του **Άρθρου 2** της **ΕΣΔΑ** και, συνεπώς, η απαιτούμενη αποτελεσματικότητα της διερεύνησης να παραμείνει ανεκπλήρωτη.

Ενόψει τούτων, οι προβαλλόμενοι εκ μέρους των Εφεσιόντων ισχυρισμοί περί παραβίασης των **Άρθρων 1, 3, 4, 8 και 14** της **ΕΣΔΑ**, αντικείμενο του **9^{ου}, 10^{ου}, 11^{ου}, 12^{ου}**, και **13^{ου} Λόγων Έφεσης**, έχουν συμπληρωματικό χαρακτήρα σε σχέση με το βασικό ισχυρισμό περί παραβίασης του **Άρθρου 2** της **Σύμβασης**, το οποίο κατοχυρώνει το δικαίωμα στη ζωή. Οι εν λόγω αιτιάσεις δεν προβάλλονται αυτοτελώς, αλλά ενισχύουν και εξειδικεύουν τις διαφορετικές πτυχές της προσβαλλόμενης συμπεριφοράς των αρχών, όπως αυτές αναδεικνύονται στο πλαίσιο της παραβίασης του **Άρθρου 2**, ιδίως όσον αφορά τις θετικές υποχρεώσεις του Κράτους και την αποτελεσματική διερεύνηση των σχετικών περιστατικών εξαφάνισης των συγγενών των Εφεσιόντων. Ως εκ τούτου, οι παραβιάσεις των λοιπών διατάξεων εξετάζονται υπό το πρίσμα και σε συνάρτηση με το βασικό ισχυρισμό περί προσβολής του δικαιώματος στη ζωή.

Όμως, παρά τον προδήλως συμπληρωματικό χαρακτήρα των ανωτέρω αιτιάσεων, διαπιστώνεται ότι με τον **9^ο Λόγο Έφεσης** προβάλλεται ο ισχυρισμός ότι ο Εφεσίβλητος είχε την υποχρέωση, μετά το συμβάν της απαγωγής, να συλλάβει τους φερόμενους ως εμπλεκόμενους, οι οποίοι ήταν γνωστοί και να λάβει όλα τα απαραίτητα μέτρα για να μην επιτρέψει το χρόνιο βασανιστήριο των Εφεσιόντων. Είναι η θέση των Εφεσιόντων ότι η παράλειψη διερεύνησης των απαγωγών και

εκτελέσεων των συγγενών των Εφεσειόντων συνιστά ταπεινωτική μεταχείριση, καθώς προκαλεί διαρκές ψυχικό βασανιστήριο.

Αναφορικά με το **Άρθρο 3** το πρωτόδικο Δικαστήριο ορθά καθοδηγούμενο από τις σχετικές νομικές αρχές, επεσήμανε ότι το διαδικαστικό του σκέλος καθιερώνει υποχρέωση συμπεριφοράς (*obligation de moyens/obligation of means*). Η έρευνα δηλαδή θα πρέπει να διεξάγεται με τρόπο που να επιτρέπει την εξακρίβωση των γεγονότων και εφόσον αποδεικνύεται η αλήθεια των ισχυρισμών του προσφεύγοντος, ο εντοπισμός και η τιμωρία όσων είναι υπεύθυνοι για μια τέτοια μεταχείριση.

Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο κατέληξε ότι δεν είναι βάσιμος ο ισχυρισμός των Εφεσειόντων για παράβαση από μέρους της Κυπριακής Δημοκρατίας του **Άρθρου 3** της **ΕΣΔΑ**, καθώς δεν θα μπορούσε χωρίς ταυτοποίηση των λειψάνων να υπάρξει ιατροδικαστική έκθεση και τελικό αποτέλεσμα σε ό,τι αφορά την αιτία θανάτου, λαμβάνοντας υπόψη ότι έξι χρόνια μετά την έγερση της αγωγής, ήτοι το 2015, οι Ενάγοντες/ Εφεσείοντες έδωσαν δείγμα γενετικού υλικού.

Παρά την ορθή νομική του καθοδήγηση, η πιο πάνω κατάληξη του πρωτόδικου Δικαστηρίου δεν μας βρίσκει σύμφωνους.

Κατ' αρχάς το **Άρθρο 3** καθιερώνει διπλή υποχρέωση για τα Κράτη. Μια ουσιαστική και μια διαδικαστική¹⁸. Η ουσιαστική υποχρέωση υποχρεώνει τις εθνικές αρχές να μην υποβάλλουν σε κακομεταχείριση τα άτομα που υπάγονται στη δικαιοδοσία τους και παράλληλα, να προστατεύουν την ακεραιότητα των προσώπων που στερούνται της ελευθερίας τους, λόγω της ευάλωτης κατάστασης στην οποία βρίσκονται και να λαμβάνουν τα απαραίτητα μέτρα ώστε να αποτρέπουν την υποβολή κάθε ατόμου που υπάγεται στη δικαιοδοσία τους σε κακομεταχείριση, ακόμα κι αν αυτή προέρχεται από τρίτους. Η διαδικαστική άπτεται της υποχρέωσης διεξαγωγής αποτελεσματικής έρευνας σχετικά με τις συνθήκες κάτω από τις οποίες έλαβε χώρα η ουσιαστική παραβίαση του **Άρθρου 3**¹⁹. Το **Άρθρο 3** δεν επιβάλλει μόνο αρνητική υποχρέωση αποχής από βασανιστήρια, αλλά και θετική υποχρέωση λήψης μέτρων πρόληψης και διερεύνησης κάθε μορφής απάνθρωπης και εξευτελιστικής συμπεριφοράς. Έχει δε κριθεί πως στην περίπτωση εξαφάνισης προσώπου, συντρέχει απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση των οικείων του όταν το κράτος δεν απαντά προσηκόντως στο αίτημα τους για πληροφόρηση, με αποτέλεσμα να φέρουν αυτοί το βάρος διερεύνησης των συνθηκών εξαφάνισης

¹⁸ Βλ. *Aleksakhin v. Ukraine - Application No 31939/06*, ημερ. 19/7/2012; *Mocanu and others v. Romania (Application no. 10865/09, 45886/07 και 32431/08)*, ημερ. 17/9/2014.

¹⁹ Βλ. το Σύγγραμμα *Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Ερμηνεία κατ' άρθρο*, Λίνου-Αλέξανδρου Σισιλιάνου, 3^η Έκδοση, σελ. 156-157.

του θύματος (βλ. ***Varnava and Others v. Turkey (Applications nos. 16064/90, 16065/90, 16066/90, 16068/90, 16069/90, 16070/90, 16071/90, 16072/90 and 16073/90, 18/9/2009- παρ. 200)***²⁰).

Οι πιο πάνω διαπιστώσεις τεκμηριώνουν και την εκ μέρους των αρχών της Κυπριακής Δημοκρατίας παραβίαση του **Άρθρου 3** της **ΕΣΔΑ**.

Δεδομένης της επιτυχίας των **Λόγων Έφεσης 3, 7, 8, 9, 15 και 16**, η οποία σφραγίζει και το αποτέλεσμα της παρούσας Έφεσης, παρέλκει η εξέταση των υπόλοιπων Λόγων Έφεσης.

Ενόψει της διαπιστωθείσας παραβίασης του **Άρθρου 2** της **ΕΣΔΑ** αλλά και του

²⁰ “200. The phenomenon of disappearances imposes a particular burden on the relatives of missing persons who are kept in ignorance of the fate of their loved ones and suffer the anguish of uncertainty. Thus the Court’s case-law recognised from very early on that the situation of the relatives may disclose inhuman and degrading treatment contrary to Article 3. The essence of the violation is not that there has been a serious human rights violation concerning the missing person; it lies in the authorities’ reactions and attitudes to the situation when it has been brought to their attention (see, among many authorities, *Orhan v. Turkey*, no. 25656/94, § 358, 18 June 2002, and *Imakayeva*, cited above, § 164). Other relevant factors include the proximity of the family tie, the particular circumstances of the relationship, the extent to which the family member witnessed the events in question, and the involvement of the family member in the attempts to obtain information about the disappeared person (see *Tamş and Others*, cited above, § 219). The finding of such a violation is not limited to cases where the respondent State has been held responsible for the disappearance (see *Osmanoglu*, cited above, § 96) but can arise where the failure of the authorities to respond to the quest for information by the relatives or the obstacles placed in their way, leaving them to bear the brunt of the efforts to uncover any facts, may be regarded as disclosing a flagrant, continuous and callous disregard of an obligation to account for the whereabouts and fate of a missing person.”

Άρθρου 3 της **ΕΣΔΑ**, ό,τι απομένει προς εξέταση είναι το ζήτημα των αποζημιώσεων.

Το ζήτημα των αποζημιώσεων για παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων εξετάστηκε από την Πλήρη Ολομέλεια στην υπόθεση **Γιάλλουρος ν. Νικολάου (2001) 1 Α.Α.Δ. 558**. Αναγνωρίστηκε εν πρώτοις ότι η παραβίαση ανθρώπινου δικαιώματος παρέχει δικαίωμα έννομης προστασίας μέσω της δικαστικής οδού, με τις θεραπείες του δικαίου. Αναγνώριση που, ως επισημάνθηκε, συνάδει με την αρχή δικαίου ότι όπου υπάρχει αδικοπραξία (*wrong*) πρέπει να υπάρχει και θεραπεία. Το θύμα, επομένως, παραβίασης ανθρώπινου δικαιώματος δικαιούται σε αποζημίωση, με προεξάρχουσα την αρχή της δίκαιης αποζημίωσης (*equitable compensation*) η οποία είναι το μέτρο των αποζημιώσεων τόσο για την υλική όσο και τη μη υλική ζημία, γνωστή ως ηθική ζημία (*moral damage*). Ζημιά που, μεταξύ άλλων, περιλαμβάνει την ανησυχία, θλίψη, αγωνία, το αίσθημα αδικίας, το δυσμενή επηρεασμό του τρόπου ζωής, τον πόνο και την οδύνη. Πέραν τούτων αναγνωρίστηκε ότι οι αποζημιώσεις μπορεί να προσλάβουν επιβαρυντικό χαρακτήρα όπου η βλάβη είναι ποικιλοτρόπως βαριά και, σε εξαιρετικές περιπτώσεις, μπορεί να προσλάβουν τιμωρητικό χαρακτήρα προς παραδειγματισμό.

Επομένως, τα θύματα παραβίασης ανθρώπινου δικαιώματος δικαιούνται σε δίκαιη

αποζημίωση και σε εξαιρετικές περιπτώσεις και τιμωρητικές αποζημιώσεις, όπως τονίσθηκε και στην υπόθεση **Γενικός Εισαγγελέας της Δημοκρατίας ν. Ανδριανής Πάλμα κ.ά. (2015) 1 Α.Α.Δ. 2489.**

Στη συγκεκριμένη υπόθεση, ως προκύπτει από όλα όσα πιο πάνω έχουν εκτεθεί, το Κράτος δεν ανταποκρίθηκε στη «διαδικαστική» του υποχρέωση για αποτελεσματική διερεύνηση της τύχης των συγγενών των Εφεσειόντων. Οι τελευταίοι βίωσαν επί μακρόν μία παρατεταμένη κατάσταση αβεβαιότητας, η οποία τους υπέβαλε σε διαρκή συναισθηματική δοκιμασία και βαθιά ψυχική οδύνη, εντεινόμενη από την αδυναμία των αρμοδίων αρχών να παράσχουν σαφείς και πειστικές απαντήσεις.

Αναγνωρίζεται ότι, κατά το χρονικό διάστημα που ακολούθησε την Τουρκική εισβολή του 1974, επικρατούσαν συνθήκες γενικευμένης αναταραχής και διοικητικής δυσχέρειας. Η περίπτωση, όμως, αυτή δεν δύναται να απαλλάξει το Κράτος από τις θετικές του υποχρεώσεις, ιδίως ενόψει της ύπαρξης συγκεκριμένων στοιχείων που επέβαλλαν την ανάληψη ουσιαστικής, άμεσης και αποτελεσματικής διερεύνησης. Η παράλειψη αυτή καθίσταται ακόμη βαρύτερη, λαμβανομένης υπόψη της ιδιαίτερης φύσης της επίδικης παράβασης, η οποία αφορά κρατική αδράνεια σε ένα εξαιρετικά ευαίσθητο και ανθρωπιστικά

φορτισμένο ζήτημα, ήτοι εκείνο των αγνοούμενων προσώπων.

Η αποτυχία του Κράτους να διερευνήσει αποτελεσματικά και εντός ευλόγου χρόνου την τύχη των αγνοούμενων συγγενών των Εφεσειόντων στέρησε στους τελευταίους, επί δεκαετίες, τη δυνατότητα γνώσης της αλήθειας και τους εγκλώβισε σε μία διαρκή κατάσταση αγωνίας και ψυχικής ταλαιπωρίας. Υπό το πρίσμα αυτό, καθίσταται σαφές ότι η διαπιστωθείσα παραβίαση δεν δύναται να θεραπευθεί επαρκώς μόνο με τη διαπίστωση αυτής, αλλά δικαιολογεί την επιδίκαση χρηματικής ικανοποίησης υπό μορφή γενικών αποζημιώσεων.

Υπογραμμίζεται ότι η επιδικαζόμενη αποζημίωση για ηθική βλάβη αποβλέπει στην αναγνώριση της παραβίασης του **Άρθρου 2** και/ή του **Άρθρου 3** της **ΕΣΔΑ** και στην, κατά το δυνατόν, αποκατάσταση της προκληθείσας βλάβης, υπολογιζόμενη κατά τρόπο που να αντανakλά τη σοβαρότητά της. Δεν αποσκοπεί, ούτε θα μπορούσε να αποσκοπεί, στην απονομή οικονομικού οφέλους ή στον πλουτισμό των Εφεσειόντων, αλλά στη δίκαιη ικανοποίηση αυτών, κατά τις αρχές της επιείκειας και της αναλογικότητας.

Στην υπόθεση **Varnava and Others v. Turkey, Application no 16064-**

16073/9000, ημερ. 10/1/2008, επισημάνθηκε στη βάση των πραγματικών γεγονότων:

"137. All the second applicants had, in their view, been victims of inhuman treatment. Three were wives of the missing men, and six of them mothers or fathers (though other relatives have taken over as applicants in some cases). They have all lived with uncertainty and anguish for over 25 years. The wives have never remarried as they do not see themselves as widows. They have never given up trying to find out what happened and their anguish is worsened by the fact that there are people with information who are not revealing what they know (citing Comm. Rep, §157, where it was stated that information about former Turkish Cypriot commanders was being concealed) and the lack of co-operation of the Turkish forces with attempts to obtain information (Dillon Commission, p.18, second para.). This all produced helplessness and frustration in the second applicants. Further, the situation disclosed inhuman treatment inflicted as a matter of practice."

Στην πιο πάνω υπόθεση σημειώνεται ότι το Δικαστήριο επιδίδασε το ποσό των €12.000 ως αποζημίωση για ηθική βλάβη για την αγωνία που βίωσαν ως αποτέλεσμα της υπό αναφορά παραβίασης.

Το Δικαστήριο αντλεί, επίσης, καθοδήγηση από τη νομολογία του Ε.Δ.Α.Δ., το οποίο στην υπόθεση **Bazorkina v. Russia, Application no. 69481/10, ημερ. 27/7/2006**, έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στη σοβαρότητα της εξαφάνισης και κυρίως στη θέση της μητέρας. Επεσήμανε δε ότι η προσφεύγουσα υπέστη ιδιαίτερα σοβαρή ηθική βλάβη, η οποία δεν μπορεί να αποκατασταθεί μόνο με τη

διαπίστωση των παραβιάσεων και επιδίκασε το ποσό των €35.000 ως αποζημίωση για ηθική βλάβη²¹.

Επί τη βάσει των γεγονότων της προκείμενης υπόθεσης και λαμβάνοντας καθοδήγηση από τα ανωτέρω νομολογηθέντα, κρίνεται ότι η επιδίκαση ποσού ύψους €25.000 υπέρ της Εφεσείουσας 1, ως συζύγου του αγνοούμενου Λοΐζου Χατζηγεωργίου και μητέρας του Γιώργου Χατζηγεωργίου, καθώς και ποσού €15.000 υπέρ εκάστου των Εφεσειόντων 2 έως 6, ως τέκνων και αδελφών των εν λόγω αγνοουμένων, συνιστά δίκαιη και εύλογη χρηματική ικανοποίηση για την ηθική βλάβη που υπέστησαν.

Εν κατακλείδι η Έφεση επιτυγχάνει και η πρωτόδικη Απόφαση, περιλαμβανομένης της διαταγής ως προς τα έξοδα, παραμερίζεται και αντικαθίσταται με απόφαση υπέρ των Εφεσειόντων και εναντίον του Εφεσίβλητου ως ανωτέρω, πλέον έξοδα της πρωτόδικης διαδικασίας, ως θα υπολογισθούν από τον αρμόδιο Πρωτοκολλητή στην κλίμακα του επιδικασθέντος ποσού.

²¹ Βλ. παρ. 179: “[...] *she had lost her son and endured years of stress, frustration and helplessness in relation to his disappearance and the authorities’ passive attitude...*”

Επιδικάζονται υπέρ των Εφεσειόντων και εναντίον του Εφεσίβλητου έξοδα έφεσης ύψους €4.000, πλέον ΦΠΑ, αν υπάρχει.

Κ. ΣΤΑΜΑΤΙΟΥ, Π.

Λ. ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΥ-ΑΝΔΡΕΟΥ, Δ.

Α. ΔΑΥΙΔ, Δ.